

Virksomheders ansvar efter miljøskadeerstatningsloven i lyset af U.2017.2510 H

*The strict liability of companies under the Danish Environmental Liability Act as
interpreted by The Supreme Court in 2017 (U.2017.2510 H)*

af METTE ARPE HANSEN

Miljøskadeerstatningsloven fra 1994 er kun blevet anvendt til at pålægge virksomheder et objektivt ansvar i to domme, der begge er afsagt i 2017. Dette speciale fokuserer på dommen U.2017.2510 H, fordi Højesteret i sagen systematisk undersøger, hvornår betingelserne i miljøskadeerstatningsloven finder anvendelse.

Der foretages en analyse af U.2017.2510 H. Det konkluderes, at præmisserne i dommen ikke findes at have støtte i miljøskadeerstatningsloven eller i forarbejderne hertil.

Endvidere finder specialet, at dommens præjudikatværdi er begrænset, eftersom sagen er konkret begrundet. Men dommen åbner for, at virksomheder, der er omfattet af miljøskadeerstatningsloven, kan blive gjort erstatningsansvarlige efter miljøskadeerstatningsloven i tilfælde, hvor de udleder spildevand til det kommunale kloaksystem, selvom grænseværdierne i virksomhedernes tilslutningstilladelser ikke er overskredet. Der er ved dommen opstået usikkerhed om, hvornår det må antages, at der tilsvarende vil være tale om tilfælde omfattet af miljøskadeerstatningsloven. Udgangspunktet findes derfor at være, at virksomheder i sådanne tilfælde kan pålignes særbidrag efter betalingsloven til dækning af et forsynings-selskabs udgifter i forbindelse med udledningen af særligt forurenede spildevand.

Indholdsfortegnelse

English abstract	2
Kapitel 1: Indledning	3
1.1. Præsentation af emnet	3
1.2. Problemformuleringen.....	4
1.3. Afgrænsninger	4
1.4. Metode.....	4
1.5. Redegørelse for kildematerialet.....	5
1.5.1. Bilag.....	5
1.6. Specialets struktur	5
Kapitel 2: U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen)	6
Kapitel 3: Erstatningsretten i forbindelse med miljøret	7
3.1. Miljøret.....	7
3.2. Erstatningsretten i forbindelse med miljøretten	8
Kapitel 4: Miljøskadeerstatningsloven.....	8
4.1. Ansvarsgrundlaget.....	9

4.2. Genstanden for det objektive ansvar	9
4.3. Forholdet til almindelige erstatningsregler.....	10
4.4. Tidligere domme vedrørende MEL.....	11
4.4.1. U.2002.780 H.....	11
4.4.2. MAD.2006.663 Ø	11
4.4.3. U.2017.1192 H (Jysk Miljørens)	11
Kapitel 5: Analyse af U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen) i henhold til miljøskadeerstatningsloven	12
5.1 Miljøskadebegrebet	12
5.1.1. Miljøskadebegrebet i miljøskadeerstatningsloven.....	13
5.1.2. Miljøskadebegrebet i U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen)	13
5.2. Fortolkning af begrebet 'forurening' i miljøskadeerstatningsloven § 1.....	13
5.2.1. Forureningsbegrebet i miljøskadeerstatningsloven for så vidt angår kravet om en forrykkelse af den økologiske balance	13
5.2.2. Tålegrænsen i miljøskadeerstatningsloven	16
5.2.2.1. Naboretten.....	16
5.3. De værnede interesser	19
5.4. Tabet og tabsbegrænsningspligten	21
5.4.1. Miljøskadeerstatningslovens § 2.....	21
5.4.2. Tabsbegrænsningspligten i henhold til U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen).....	24
5.5. Genstanden for det objektive ansvar i miljøskadeerstatningsloven (herunder adækvans- og kausalitetsbetingelsen).....	25
5.5.1. U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen) vedrørende adækvans- og kausalitetsbetingelsen.....	26
5.6. Muligheden for at opkræve særbidrag efter betalingsloven.....	30
5.6.1. Muligheden for at opkræve særbidrag efter betalingsloven i U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen).....	30
Kapitel 6: Retlig vurdering af præjudikatværdien af U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen).....	30
6.1. Præjudikatværdien af U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen)	32
Kapitel 7: Hvilke konsekvenser kan U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen) få for virksomheder omfattet af miljøskadeerstatningsloven?.....	33
7.1. Perspektivering	36
Kapitel 8: Konklusion	36
Kapitel 9: Litteraturliste	38

English abstract

The Danish Environmental Liability Act, published in 1994, has only been invoked to apply strict liability to companies in two verdicts, both in 2017. This thesis analyses the verdict U.2017.2510 H because it is this case where the court systematically examines when the conditions of the Danish Environmental Liability Act apply.

In U.2017.2510 H the Supreme Court finds that a company meets the strict liability under the Danish Environmental Liability Act. This case concerns a district heating plant that discharges sewage to a supply company through a sewer system. As a result of excessive cadmium in the sludge, the supply company is not able to use the sludge as fertilizer for agricultural land. Accordingly, the supply company is compelled to send it to a combustion instead, which leads to additional costs for the company. This paper finds that the Supreme Court has extended the interpretation of the conditions under the Danish Environmental Liability Act. As such, the interpretation made by the Supreme Court in this case is not supported by the Danish Environmental Liability Act or the legislative work to the Act.

Furthermore, this paper finds that the above verdict is not a particularly strong precedent since the result seems to be justified by the particular circumstances of the case. However, the verdict may influence companies that are subject to the Danish Environmental Liability Act whose circumstances are analogous to the case, namely that strict liability can apply when there is a closed sewage system. Moreover, the Supreme Court finds that the Danish Environmental Liability Act can apply despite circumstances that are covered by the supply companies' ability to claim special contributions under the Danish Payment for Supply Companies Act, as in this case.

Kapitel 1: Indledning

1.1. Præsentation af emnet

I en verden, hvor der er kommet stor fokus på miljøet og bæredygtighed¹, finder jeg det interessant at finde ud af, hvilket økonomisk betalingsansvar forurenende virksomheder kan risikere at pådrage sig i tilfælde af at deres produktion indebærer en gradvis forurening, herunder gennem en udledning til det kommunale spildevandssystem. Jeg vidste, at vi har miljøskadeerstatningsloven² (herefter: MEL) med et objektivet ansvar i tilfælde af forurening. Men jeg vidste også, at MEL kun er blevet anvendt til at pålægge et objektivet ansvar i to forskellige retssager i 2017.³ Specialet vil gennemgå og analysere U.2017.2510 H (Herefter: *Fjerritslev-sagen*), hvor Højesteret pålagde et fjernvarmeværk at betale erstatning i henhold til MEL. Der vil være en vurdering af konsekvenserne af *Fjerritslev-sagen*.

Den anden dom, hvor det objektive ansvar efter MEL er pålagt, er U.2017.1192 H (Jysk Miljørens). Den vil blive inddraget, som illustration af, hvordan MEL er blevet fortolket ved domstolene.

Ved Højesterets præmisser i *Fjerritslev-sagen* bliver betingelserne for, hvornår MEL finder anvendelse gennemgået systematisk i forhold til sagens konkrete omstændigheder. Herudover er *Fjerritslev-sagen* blevet kritiseret i den juridiske litteratur. Derfor er der i nærværende speciale fokus på *Fjerritslev-sagen*.

I specialet foretages en gennemgang og analyse af den hidtidige behandling i den juridiske litteratur af byrettens, landsrettens og Højesterets dom i *Fjerritslev-sagen*. Specialet er et bidrag til den hidtidige analyse af sagen. Herudover tager specialet selvstændigt stilling til præmisser i Højesterets dom, der ikke i skrivende stund er blevet behandlet i den juridiske litteratur. Specialet forsøger således at fastlægge gældende ret. Det er i det lys, specialet skal fortolkes og anvendes.

¹ Abrahamsen, Sebastian: Danskernes interesse for miljøpolitik er fordoblet.

² Lov nr. 225 af 6. april 1994 om erstatning for miljøskader (historisk). Lovbekendtgørelse nr. 994 af 9. september 2014 af lov om erstatning for miljøskader.(nugældende).

³ U.2017.1192 H (Jysk Miljørens) og U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen).

1.2. Problemformuleringen

Med specialet ønsker jeg at redegøre for og analysere U.2017.2510 H (*Fjerritslev-sagen*) og i den sammenhæng at vurdere dommens præjudikat. Jeg vil med andre ord forsøge at vurdere dommens betydning for, hvorvidt virksomheder, der er omfattet af bilaget til miljøskadeerstatningsloven, kan blive pålagt en tilsvarende betalingsforpligtelse efter miljøskadeerstatningsloven.

1.3. Afgrænsninger

Som sidste retsinstans har Højesteret afsagt dom i *Fjerritslev-sagen* den 17. maj 2017. Specialet vil koncentrere sig om Højesterets dom i sagen. Det fastslåede af Retten i Hjørring og Vestre Landsret i sagen vil udelukkende blive inddraget, såfremt det adskiller sig fra Højesterets præmisser, og det er af relevans for besvarelsen af problemformuleringen.

Specialet behandler de sagsoplysninger, der kan udledes af den trykte dom. Det skyldes, at specialet omhandler, hvilke konsekvenser dommen kan forventes at have for virksomheder, der er omfattet af MEL. Det må antages, at det udelukkende er den trykte dom, der vil blive lagt til grund i lignende sager i fremtiden. Jeg vil derfor f.eks. ikke foretage en analyse af den miljøgodkendelse af 10. august 2004, som Fjerritslev Fjernvarmeværk a.m.b.a. (herefter: Fjernvarmeværket) drives på grundlag af. Det skyldes, at formuleringen af denne miljøgodkendelse ikke er tillagt betydning ved dommen. Der vil heller ikke være en analyse af, hvorvidt Jammerbugt Forsyning A/S (herefter: Forsyningen) er at betragte som en offentlig myndighed, idet der ikke er tilstrækkelige sagsoplysninger i dommen til at fastslå dette.

En anden afgrænsning er, at der ikke vil være en analyse af, at det i dommen er lagt til at grund, at Fjernvarmeværket som eneste kilde skal pålægges ansvar efter MEL, selvom der er bevismæssige usikkerheder. Det er ellers en væsentlig problemstilling i forhold til, hvornår virksomheder kan gøres erstatningsansvarlige. Hvornår der i en retssag foreligger tilstrækkelig sandsynlighedsovervægt af beviser, er et spørgsmål, der falder uden for den miljøretlige behandling. Det falder i stedet inden for civilproces.

1.4. Metode

For at besvare specialets problemformulering er der taget udgangspunkt i den traditionelle retsdogmatiske metode. Det vil sige, at specialet beskriver, systematiserer og analyserer gældende ret. Som grundlag til at kunne fastslå, hvad der er gældende ret, er der en analyse af retsregler og retspraksis⁴, særligt af *Fjerritslev-sagen*. Ved vurderingen af dommens præjudikatværdi er der tale om en vurdering af dommens retskildemæssige værdi. Herudover vil der med baggrund i beskrivelsen og analysen være en vurdering af de konsekvenser, dommen må anses at kunne medføre for listevirksomhederne efter MEL. Der er tale om *de lege lata*, eftersom formålet med specialet er at beskrive, hvad der må anses for at være gældende ret på området.⁵ Specialet vil ikke behandle, hvad der kan være ønskværdige fremtidige retsregler, hvorfor der ikke er tale om *de lege ferenda*.⁶

⁴ Evald (2016) s. 201.

⁵ Blume (2009) s. 161ff.

⁶ Blume (2009) s. 263f.

1.5. Redegørelse for kildematerialet

MEL er udarbejdet i overensstemmelse med de anbefalinger, som flertallet i det af Justitsministeriets nedsatte udvalg om erstatning for miljøskader (herefter: Miljøerstatningsudvalget) har anført i 'Betænkning om erstatning for miljøskader' nr. 1237 fra 1992 (herefter: Betænkningen).⁷ Som følge heraf vil Betænkningen i specialet blive anvendt til fortolkningen af MEL. Herudover vil der i fodnoterne være henvisning til, hvor det anførte har hjemmel både i forarbejderne og i det forberedende arbejde i Betænkningen, når dette har relevans. På enkelte områder har man ikke fulgt de anbefalinger, der er anført i Betænkningen.⁸ Når anbefalingerne ikke er fulgt, vil det fremgå af specialet, såfremt det har relevans.

Den anvendte litteratur i specialet er undervejs i processen udvalgt og vurderet i forhold til validiteten. Når der i fodnoten er henvisning til litteratur i forbindelse med analyse af lovgivningen, har der været en vurdering af, hvorvidt litteraturen er pålidelig. Hjemmesider benyttes som baggrundsviden.

For at få klarlagt, hvordan miljøansvarsforsikringer praktiseres i dag, og hvorvidt *Fjerritslev-sagen* kan få betydning for miljøansvarsforsikringerne fremover, har jeg været i kontakt med EIL Practice Leader Anne Jerris ved American International Group, Inc. (herefter: AIG). Kontakten er foregået via mailkorrespondance.

Når der i specialet henvises til *Fjerritslev-sagen*, vil der i fodnoten være en sidehenvisning til dommen.

1.5.1. Bilag

Som bilag 1 til specialet er vedlagt professor Ellen Margrethe Basses responsum af 9. juli 2015 vedrørende Vestre Landsrets anvendelse af MEL i dommen afsagt den 7. maj 2015 i ankesagen. Eftersom Højesteret ved dom af 17. maj 2017 stadfæster Vestre Landsrets dom, så bygger specialet i høj grad på dette responsum. Når responsummet er sat på som en fodnote til analysen af Højesterets dom, så er der hver gang foretaget en sammenligning af landsrettens og Højesterets præmisser for at vurdere, om præmisserne er tilstrækkelig ens til at responsummet kan bruges som en fodnote.

1.6. Specialets struktur

Specialet er ikke bygget traditionelt op med en sontring mellem en redegørelse, analyse og diskussion. I stedet vil der i analysen ved hver betingelse for anvendelsen af MEL være både en redegørelse og analyse af betingelsen i MEL og forarbejderne hertil samt evt. relevant juridisk litteratur, hvilket vil blive analyseret i lyset af *Fjerritslev-sagen*. Til sidst er der en vurdering af dommens mulige konsekvenser for listevirksomheder efter MEL i lignende sager i fremtiden.

Fokusset i specialet er *Fjerritslev-sagen*, hvorfor sagens omstændigheder og domsresultat kort vil blive gennemgået i det første kapitel, kapitel 2. Det skyldes, at de betingelser og problemstillinger, der bliver gennemgået og analyseret i specialet er valgt på baggrund af, hvad der i sagen bliver behandlet.

⁷ Se f.eks. Folketingstidende (herefter: FT) 1993-94, tillæg A, sp. 4722f, sp. 4729 og sp. 4733. Bilag 1: Basse (2015b) s. 6.

⁸ Se hertil f.eks. FT 1993-94, tillæg A, sp. 4731 og sp. 4734ff.

Erstatningsretten i forbindelse med miljøretten bliver herefter kort beskrevet i kapitel 3, hvor udgangspunktet for ansvarsgrundlaget for erstatning ved en miljøskade fremgår. Herudover beskrives det, at MEL er udtryk for en privatretlig regulering, hvilket adskiller sig fra den generelle regulering inden for miljøretten, hvor det i stedet er det offentlige miljøansvar, der er gældende.

Herefter er der i kapitel 4 en kort gennemgang af MEL, der i visse nærmere angivne tilfælde kan pålægge visse virksomheder et objektivt ansvar i tilfælde af en miljøskade. Fokus i kapitlet er på formålet med loven, ansvarsgrundlaget og overvejelserne om hvilke virksomheder, der skulle være genstand for ansvaret. Betingelserne for at MEL finder anvendelse bliver behandlet i det efterfølgende kapitel i lyset af *Fjerritslev-sagen*. Denne struktur er valgt, da det giver det bedste overblik, når der i de efterfølgende kapitler bliver analyseret ligheder og forskelle mellem loven og Højesterets præmisser.

I kapitel 5 er der som beskrevet en analyse af *Fjerritslev-sagen*. Problemstillingerne vedrørende sagen vil blive gennemgået i den rækkefølge, der har virket mest naturlig i forhold til den rækkefølge, der er i MEL. Afsnittene 5.1.-5.2. omhandler MEL § 1 og afsnittene 5.3.-5.4. omhandler MEL § 2. Kravet om, at skaden skal udøves som led i erhvervsmæssig eller offentlig aktivitet i henhold til bilaget til loven, bliver gennemgået samlet i afsnit 5.5. Det skyldes, at det er en betingelse, der fremgår dels af MEL § 1 og dels af MEL § 3. Herudover behandles spørgsmålet i Højesterets præmisser efter MEL § 2.

Ved hvert af disse afsnit vil der først være en gennemgang af MEL og forarbejderne hertil. Dette bliver gennemgået først, eftersom det er det, der ligger til grund for Højesterets dom. Herefter vil domresultatet fra Højesteret i *Fjerritslev-sagen* blive gennemgået med baggrund i MEL. Såfremt den pågældende problemstilling i sagen har været behandlet i litteraturen, vil der være en analyse heraf, hvis dette har relevans i forhold til besvarelsen af problemformuleringen.

I kapitel 6 og kapitel 7 er der en vurdering af præjudikatværdien af *Fjerritslev-sagen*, og de mulige konsekvenser sagen kan antages at have for listevirksomheder efter MEL.

Kapitel 2: U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen)

Der vil i dette afsnit udelukkende være et kort oprids af de faktiske omstændigheder i *Fjerritslev-sagen*. I de følgende kapitler vil der være en mere detaljeret gennemgang af sagen.

Sagen omhandler det faktum, at indholdet af tungmetallet cadmium i det slam, der var deponeret på Forsyningens renseanlæg i Fjerritslev i perioden 2009-2011 overskred grænseværdien for udbringning af slam på landbrugsjord. I juni 2009 viste en måling et forhøjet cadmiumindhold i spildevands-slammet (140 mg Cd/kg TS). Grænseværdien for cadmium i slam til anvendelse til jordbrugsformål var på 100 mg Cd/kg TS. Dette fulgte af den dagældende bekendtgørelse nr. 1650 af 13. december 2006 om anvendelse af affald til jordbrugsformål (herefter: slambekendtgørelsen).⁹ Forsyningen kunne således ikke skille sig af med slammet ved at udbringe det på landbrugsjord, hvilket Forsyningen gør gældende i sagen, at man ellers ville have gjort.

Det følger af den supplerende sagsfremstilling for landsretten, at der i 2006 var et møde i Sammenlægningsudvalget Jammerbugt Kommune angående bl.a. afsætning af slam til landbrug. Men det er

⁹ Slambekendtgørelsen af 2006 § 6, jf. bilag 2 vedrørende grænseværdier for tungmetaller. Dette er fortsat grænseværdien for cadmium i slam til anvendelse til jordbrugsformål efter bekendtgørelse nr. 843 af 23. juni 2017 om anvendelse af affald til jordbrugsformål (nugældende slambekendtgørelse) § 7, jf. bilag 2.

imidlertid først i 2011, der blev indgået en kontrakt vedrørende modtagelse af spildevandsslam mellem Forsyningen og en landmand.¹⁰ Af den supplerende forklaring for landsretten fremgår det af direktøren for Forsyningen, at "(...) der blev udbragt slam til landbrug fra de to andre rensningsanlæg og det *kunne* også være sket med slammet fra Fjerritslev."¹¹ [min kursivering]. Da der står 'kunne', antages det, at der er usikkerhed om, hvorvidt slammet fra Fjernvarmeværket før 2011 har været udbragt til landbrugsjord.

Det forhøjede indhold af cadmium medførte, at Forsyningen bortskaffede slammet til forbrænding i Tyskland, hvilket medførte flere omkostninger end hvis slammet kunne udbringes på landbrugsjord. Det kan hertil nævnes, at der altid er en baggrundpåvirkning af cadmium.¹² Det fremgår af Claes Borgs¹³ forklaring for byretten, at rensningsanlæggets slam fra 2008 overholdt cadmiumgrænsen efter slambekendtgørelsens regler. Men PAH-værdien¹⁴ var overskredet i slammet, hvorfor Forsyningen af økonomiske årsager fik slammet bragt tilbage. Da slammet var bragt tilbage, var PAH-værdierne inden for grænseværdien igen, eftersom det var blevet nedbrudt. Forsyningen blandede herefter slammet fra 2008 med slammet fra begyndelsen af 2009.¹⁵

Sagen angik spørgsmålet om, hvorvidt Fjernvarmeværket skulle bære de økonomiske omkostninger efter MEL, som følge af meromkostningerne ved bortskaffelsen af slammet til Tyskland. Både Retten i Hjørring, Vestre Landsret og Højesteret fandt, at grænseværdierne var overskredet som følge af en stor udledning af cadmium i spildevandet fra Fjernvarmeværket. Både landsretten og Højesteret fastslog, at Fjernvarmeværket skulle erstatte tabet af, at slammet fra 2008 ikke kunnet udbringes som gødning på landbrugsjord. De tre domstole pålagde Fjernvarmeværket et erstatningsansvar efter det objektive ansvar i MEL.

Kapitel 3: Erstatningsretten i forbindelse med miljøret

3.1. Miljøret

For at definere begrebet 'miljøret' kan begrebet med fordel opdeles i to dele. Med begrebet 'miljø' henvises der til de omgivelser, som vi lever i og påvirker. Der er derved tale om de ydre omgivelser. Med begrebet 'ret' er der tale om alle de retlige aspekter, som påvirker de offentlige og private beslutningstagere. Miljøretten er særligt behandlet ved lovgivning på både internationalt, EU- og nationalt niveau.¹⁶ Specialet omhandler national lovgivning, eftersom den danske lov MEL bliver analyseret og vurderet. MEL er ikke udarbejdet som følge af forpligtelser i henhold til hverken internationale eller EU-retlige forpligtelser.¹⁷

Beskyttelsesobjektet i henhold til miljøretten er sundhed, miljø, natur (biodiversitet) og velfærd i bred forstand.¹⁸ Beskyttelsen af miljøet efter miljølovgivningen i Danmark omfatter ikke en beskyttelse af

¹⁰ Det ovenfor anførte fremgår af den supplerende sagsfremstilling for Vestre Landsret. *Fjerritslev-sagen*, s. 2521.

¹¹ *Fjerritslev-sagen*, s. 2521.

¹² Se hertil forklaring af direktøren for Forsyningen, Peter Laursen, der oplyste, at der altid er en baggrundpåvirkning af cadmium. *Fjerritslev-sagen*, s. 2516.

¹³ Claes Borg er fra Jammerbugt Forsyning. *Fjerritslev-sagen*, s. 2517.

¹⁴ PAH står for: Polycykliske aromatiske hydrocarboner.

¹⁵ Det ovenfor anførte er fra *Fjerritslev-sagen*, s. 2517. Se hertil Claes Borgs forklaringen for landsretten, s. 2522.

¹⁶ Det ovenfor anførte er fra Miljøretten 1 (2006) s. 27.

¹⁷ Se hertil FT 1993-94, tillæg A, sp. 4738ff.

¹⁸ Miljøretten 1 (2006) s. 27 og Krämer (2016) s. 2.

materielle værdier i almindelighed, men sådanne værdier kan ligeledes være beskyttet af de pågældende love.¹⁹

3.2. Erstatningsretten i forbindelse med miljøretten

I dansk ret er det udgangspunktet, at erstatningsansvar foretages ud fra en culpa-vurdering. Dette er ligeledes udgangspunktet ved erstatningsansvar i miljøretten.²⁰

Der kan ikke pålægges en betalingspligt på et objektivt grundlag ved forureningsskader uden udtrykkelig hjemmel.²¹ Der er derved et strengt legalitetsprincip ved vurderingen af, om der skal pålægges virksomheder et objektivt ansvar.²²

Erstatningsretten i forbindelse med miljøretten adskiller sig imidlertid på visse punkter fra den sædvanlige erstatningsret. I sædvanlig erstatningsretlig forstand vil genopretning foretages med genopretning af tab ved betaling af pengeydelse. Men ved en forurening kan almene, samfundsmæssige interesser være truet, hvorfor det kan være nødvendigt at hindre en truende miljøskade eller afhjælpe eller genoprette efter en indtrådt skade. Her er der i stedet tale om genopretning 'in natura'.²³

Sædvanligvis i erstatningsretten vil der udelukkende være tale om en tvist mellem en skadevolder og en skadelidt. Men ved en erstatningssag inden for miljøretten spiller det offentlige også en rolle. Det skyldes, at det er i det offentlige interesse at forebygge en truende miljøskade eller at afhjælpe en allerede indtrådt miljøskade. Som følge heraf vil det offentlige interesse ofte række udover den ramte private interesse. Som det vil fremgå af særligt afsnit 5.4.1.3. vedrørende MEL § 2, nr. 4, bliver det offentlige anset for at være selvstændig skadelidt efter MEL, der kan fremsætte krav på et erstatningsretligt grundlag.²⁴

Men generelt inden for miljøretten er det i stedet det offentlige miljøansvar, der gør sig gældende. Det betyder, at miljømyndighederne kan give den, der er ansvarlig for forureningen et påbud om at iværksætte og i den forbindelse bekoste undersøgelser eller afhjælpende eller genoprettende foranstaltninger.²⁵

Kapitel 4: Miljøskadeerstatningsloven

MEL trådte i kraft den 1. juli 1994.²⁶ Det fremgår af forarbejderne til loven, at formålet er, at skabe en præventiv virkning for virksomheder til at afværge at skade indtræder, herudover er formålet at forbedre skadelidtes retsstilling.²⁷ I forarbejderne til MEL understreges det flere steder, at MEL skal

¹⁹ Pagh (1998) s. 143.

²⁰ Basse (2017) s. 926 og von Eyben og Isager (2015) s. 252.

²¹ Dette er fastslået i den juridiske litteratur og retspraksis. Eksempler på hvor problemstillingen er behandlet i den juridiske litteratur: Eyben og Isager (2015) s. 252ff., Pagh (2017b) s. 591f. og Miljøretten 3 (2006) s. 333ff. Vedrørende retspraksis herom henvises særligt til behandlingen i Eyben og Isager (2015) s. 252ff.

²² Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 2.

²³ Det ovenfor anførte er fra von Eyben og Isager (2015) s. 248.

²⁴ Det ovenfor anførte er fra von Eyben og Isager (2015) s. 249. Som eksempel herpå er miljøbeskyttelsesloven §§ 69-70. Bestemmelserne kan danne grundlag for et erstatningskrav efter MEL § 2, nr. 4.

²⁵ Det ovenfor anførte er fra von Eyben og Isager (2015) s. 249.

²⁶ MEL § 9.

²⁷ FT 1993-94, tillæg A, spalte 4729.

håndteres efter de almindelige erstatningsretlige betragtninger.²⁸ Det fremgår, at lovforslaget bygger på Betænkningen, som var afgivet af Miljøerstatningsudvalget.²⁹

Det fremgår af forarbejderne til MEL, at loven er udtryk for en gennemførelse af 'forurenere-betaler'-princippet, eftersom der i visse nærmere angivne tilfælde pålægges farlige eller forurenende virksomheder eller anlæg et erstatningsansvar.³⁰ Princippet er ikke kommet til udtryk i MEL's formulering. Princippet er anerkendt som et internationalt miljøprincip.³¹ Der er først og fremmest tale om et økonomisk princip, der indebærer, at den ansvarlige forurener skal bære omkostningerne for miljøforringelser, skader og oprydning herved.³²

4.1. Ansvarsgrundlaget

Det fremgår af forarbejderne til MEL, at man har fulgt anbefalingen fra flertallet af Miljøerstatningsudvalget om, at MEL skal bygge på et objektivt ansvar.³³ Baggrunden for at have et objektivt ansvar anføres i Betænkningen og forarbejderne at være, at den skadelidte ellers vil have væsentlige bevisvanskeligheder, samt at det ikke ville give mening at have en culpapregel i MEL, når der i forvejen både i lovgivningen og i praksis på visse nærmere afgrænsede områder var et skærpet erstatningsansvar.³⁴

Det objektive ansvar i MEL § 3, stk. 1, er undtaget i de tilfælde, hvor "(...) aktiviteten er udøvet i overensstemmelse med ufravigelige forskrifter, der er fastsat af en offentlig myndighed."³⁵ Såfremt der ved offentlige forskrifter er pålagt en virksomhed at følge en bestemt fremgangsmåde i sin produktion, der har medført en miljøskade, så er virksomheden derved fritaget for ansvar efter MEL.³⁶ I det tilfælde, at der er angivet grænseværdier for en udledning, er der ikke tale om en ufravigelig forskrift i bestemmelsens forstand.³⁷

4.2. Genstanden for det objektive ansvar

Ved overvejelserne om, hvem der skulle kunne pålægges objektivt ansvar efter MEL, fandt et flertal af Miljøerstatningsudvalget, at det ikke skulle kunne pålægges alle virksomheder. Årsagen til dette var for det første, at det ikke var den tendens, der var i den internationale udvikling. Herudover fandt man, at det ville virke urimeligt og økonomisk byrdefuldt at pålægge enhver virksomhed et ansvar for skader, de er uden skyld i. Det skyldes, at det ikke er alle virksomheder, der opnår en indtjening gennem en aktivitet, der medfører en særlig risiko for miljøskader.³⁸ At indføre et generelt objektivt ansvar på miljøområdet ville derved kunne få betydelige økonomiske konsekvenser for virksomhederne. I stedet anbefalede et flertal af Miljøerstatningsudvalget, at det strenge ansvar udelukkende skulle kunne pålægges virksomheder af særlig farlig eller forurenende karakter.³⁹ Det fremgår af bilaget til MEL hvilke aktiviteter, der kan pålægges ansvar efter loven. Som begrundelse for at pålægge

²⁸ Se f.eks. FT 1993-94, tillæg A, sp. 4730 og 4749.

²⁹ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4722f.

³⁰ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4721.

³¹ Basse (2017) s. 266.

³² Krämer (2016) s. 27f.

³³ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4721f og sp. 4729 og Betænkningen, s. 122f.

³⁴ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4729 og Betænkningen, s. 116ff.

³⁵ MEL § 3, stk. 2.

³⁶ Jf. MEL § 3, stk. 2. Se hertil Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 75.

³⁷ Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 76 og Theilgaard (1997) s. 86.

³⁸ Det ovenfor anførte er fra Betænkningen, s. 121f.

³⁹ Betænkningen, s. 122ff.

særlig farlige eller forurenende virksomheder et objektivt ansvar fremhæves det i det forberedende arbejde, at disse virksomheder opnår en indtjening ved den særlig farlige eller forurenende aktivitet, der har forårsaget skaden. Flertallet af Miljøerstatningsudvalget fandt det derfor mest hensigtsmæssig og rimelig, at disse virksomheder skal betale erstatning for en eventuelle skade. Det anføres herudover, at disse virksomheder kan "(...) tage højde for den økonomiske byrde, som det objektive ansvar medfører, ved at udgifterne fordeles bredt i den pågældende erhvervsbranche ofte ved hjælp af ansvarsforsikringer eller lægges som omkostning på branchens varer generelt".^{40 41} Det er ligeledes kommet til udtryk i forarbejderne til MEL.⁴² Det kan hertil bemærkes, at et flertal af Miljøerstatningsudvalget anbefalede, at de særlig forurenende virksomheder skulle pålægges at tegne forsikring til dækning af ansvaret.⁴³ Af lovforarbejderne fremgår det, at man imidlertid ikke har fulgt denne anbefaling, bl.a. som følge af at en undersøgelse viste, at det sjældent forholdt sig sådan, at der ikke ydes erstatning på området. Derved mente man, at der ikke var et akut behov for etableringen af en sådan forsikringsordning.⁴⁴ I lovforarbejderne tilkendegav Justitsministeriet imidlertid, at man ville følge udviklingen for at se, hvorvidt der opstår et behov for at supplere reglerne med en obligatorisk forsikring eller andre finansieringsordninger.⁴⁵

4.3. Forholdet til almindelige erstatningsregler

Det er i MEL § 7 fastslået, at loven ikke begrænser skadelidtes adgang til at få erstatning på andet grundlag. Denne regel medfører, at de hidtidige erstatningsregler er gældende ved siden af det objektive ansvar i MEL. Som følge af MEL § 7 har skadelidte derved mulighed for at vælge mellem at kræve erstatning efter MEL, eller at kræve det efter andre regler, som er mere gunstige for den pågældende.⁴⁶

For at skadelidte har denne valgfrihed, skal der dels være tale om en miljøforurening, der er omfattet af MEL § 1, hvilket har forårsaget en skade, som er omfattet af MEL § 2; dels skal den pågældende miljøskade være forårsaget af de særlig farlige eller forurenende aktiviteter, som er angivet som årsag til, at virksomheden er optaget på listen i lovens bilag.⁴⁷

Såfremt der er tale om en aktivitet, der ikke er omfattet af MEL, så er retstilstanden vedrørende erstatningsansvar for miljøskader, inden MEL blev gennemført, gældende.⁴⁸

Som eksempel på at den sædvanlige erstatningsret er gældende, når et forhold ikke er omfattet af MEL er U.2002.780 H, der beskrives i afsnit 4.4.1. U.2002.780 H omhandlede en forurening som følge af en beskadigelse på en benzintank i 1993. Landsretten afviste at anvende MEL, eftersom loven udelukkende finder anvendelse ved forhold, der har fundet sted efter den 1. juli 1994⁴⁹, hvilket ikke var tilfældet i sagen. Som følge af at MEL ikke fandt anvendelse, fastslog Højesteret i ankesagen i stedet, at F, der forhandlede benzin fra sin ejendom, var erstatningsansvarlig efter de almindelige erstatningsretlige principper. Ved Højesterets dom beskrives kausalitetskravet fra den almindelige

⁴⁰ Betænkningen, s. 123.

⁴¹ Det ovenfor anførte er fra Betænkningen, s. 122f.

⁴² FT 1993-94, tillæg A, sp. 4729.

⁴³ Betænkningen, s. 146ff.

⁴⁴ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4735f.

⁴⁵ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4736.

⁴⁶ Det ovenfor anførte er fra Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 100.

⁴⁷ Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 101.

⁴⁸ Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 126.

⁴⁹ Jf. MEL § 9.

erstatningsret, hvorefter skaden direkte skal være forårsaget af en forurening, som udgår fra den faste ejendom.⁵⁰

4.4. Tidligere domme vedrørende MEL

MEL er før 2017 kun overvejet anvendt i to retssager.⁵¹ Disse to retssager vil kort blive gennemgået i det følgende. Herefter vil der være en gennemgang af U.2017.1192 H (Jysk Miljørens), hvor det objektive ansvar efter MEL blev pålagt.

4.4.1. U.2002.780 H

Sagen omhandler F, der forhandlede benzin fra sin ejendom. Efter en bilist beskadigede en benzintank i 1993, begik et serviceselskab den fejl ikke at foretage en tæthedsprøvning, da de reparerede benzintanken. I 1995 blev der konstateret et benzinudslip fra et rør i jorden ved tanken, som Vestre Landsret og Højesteret efter sagens omstændigheder lagde til grund opstod af en revne i røret ved beskadigelsen i 1993. Skaden kunne have været afværget, hvis tæthedsprøvningen efter reparationen var foretaget. Efter flere målinger af jorden meddelte kommunen i 1998 et påbud om oprensings- og/eller afværgeforanstaltninger efter miljøbeskyttelseslovens (herefter: MBL) § 69, stk. 1, nr. 2. I samme påbudsskrivelse henvises der til MEL §§ 1-3, hvortil kommunen skriver, at F som ejer af ejendommen pålægges et erstatningsansvar for skaden.

Landsretten afviser korrekt, at F skulle være erstatningsansvarlig efter MEL, da loven ikke har tilbagevirkende kraft, jf. MEL § 9.

Højesterets dom i sagen er gennemgået ovenfor i afsnit 4.3.

4.4.2. MAD.2006.663 Ø

Sagen drejer sig om et regressøgsmål fra to forsikringsselskaber mod en kommune. Der havde været usædvanlige og ekstraordinære store nedbørsmængder på kort tid, hvilket havde medført overløb fra en kommunal kloak, der havde bevirket oversvømmelseskader. Der var tale om oversvømmelseskader på bygninger og inventar. Spildevandsanlæg er omfattet af MEL's listevirksomheder⁵², hvorfor der kunne pålægges objektivt ansvar efter MEL, hvis lovens betingelser var opfyldt.

Med en henvisning til forarbejderne til MEL, afviser landsretten korrekt, at skader på diverse bygninger og inventar kunne anses som en forrykkelse af den økologiske balance, hvilket kræves for at der er tale om en forurening efter MEL § 1. Havde oversvømmelsen derimod forårsaget en skade på f.eks. en mark eller en skov, så kunne der efter omstændighederne have været tale om en forrykkelse af den økologiske balance som forudsat i MEL.

4.4.3. U.2017.1192 H (Jysk Miljørens)

Sagen omhandler Jysk Miljørens A/S (herefter: Jysk Miljørens), der drev virksomhed med modtagelse og behandling af flydende affald. Jysk Miljørens var ikke godkendt til at modtage affald indeholdende benzin. Dansk Industri Rens A/S (herefter: DIR), der var en af Jysk Miljørens' kunder, afleverede en tankvogn med benzinholdigt skyllevand til Jysk Miljørens' modtageanlæg. Herefter

⁵⁰ Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 1.

⁵¹ Basse (2015a) s. 259 sammenholdt med Brage (2017) s. 1.

⁵² Bilag til MEL pkt. J. 8. Se hertil Pagh (2017b) s. 593.

opstod der brand på anlægget. Sagen omhandlede herefter, om Jysk Miljørens var erstatningsansvarlig for de udgifter, der var forbundet med, at kommunen skulle afhjælpe den forurening, der opstod i området omkring selskabets modtageanlæg i forbindelse med brandulykken.

Alle tre retsinstanser fastslog, at Jysk Miljørens var erstatningsansvarlig på objektivet grundlag efter MEL § 3. I landsrettens domsresultat blev det fastslået, at Jysk Miljørens var omfattet af MEL, selvom de ikke var godkendt til at modtage benzinholdigt skyllevand, hvilket forårsagede miljøskaden. Højesteret stadfæstede det af landsretten anførte vedrørende erstatningsansvaret. Både landsretten og Højesteret fastslog, at det var uden betydning for at pålægge Jysk Miljørens et erstatningsretligt ansvar efter MEL, at kommunen foretog en indsats, der var omfattet af beredskabsloven. For så vidt angår kommunens forureningsbekæmpelse på naboejendommen var disse erstatningsretligt værnet, eftersom kommunen som grundejer af naboejendommen var berettiget til at foretage den nødvendige oprensning af regnvandsbassin.⁵³ I sagen blev det af landsretten fastslået, at kommunens udgifter til at afværge væsentlig forurening eller forureningens udbredelse var omfattet af MBL § 70. Dette fremgår også som fastslået af Højesteret i domsresumeeet, hvilket imidlertid er udarbejdet af domssamlingens redaktion.⁵⁴ I den trykte dom er MBL § 70 ikke anført i Højesterets præmisser, men bestemmelsen er for Højesteret gjort gældende af begge parter. Herudover fremgår det af Højesterets afsnit vedrørende retsgrundlaget et citat fra forarbejderne til MEL § 2, nr. 4, hvori MBL §§ 69-70 er nævnt. Det følger herudover af Højesterets præmis, at de tiltræder det af landsretten anførte, hvorefter det fastslås, at Jysk Miljørens er ansvarlige efter MBL § 70. Det kan derved formodes, at kommunens foranstaltninger på Jysk Miljørens' anlæg af Højesteret blev anset for hjemlet i MBL § 70.

I Højesterets præmisser er der herefter en gennemgang af, hvordan erstatningsbyrden skal fordeles. Ansvarsgrundlaget for DIR følger udgangspunktet i erstatningsretten, hvilket er culpa. Jysk Miljørens og DIR var solidarisk ansvarlige for kommunens udgifter til forureningsbekæmpelsen. Den indbyrdes fordeling af erstatningsbyrden mellem Jysk Miljørens og DIR's forsikringsselskab Tryg blev foretaget med halvdelen til hver, hvorved hovedreglen i erstatningsansvarslovens § 25 blev fraveget i sagen.⁵⁵

Kapitel 5: Analyse af U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen) i henhold til miljøskadeerstatningsloven

5.1 Miljøskadebegrebet

Kapitlet er en indledning til fortolkningen af betingelserne i MEL § 1, der omhandler skadesårsager.⁵⁶ Det er hertil nærliggende at bemærke, at det kun er de i MEL § 2 fastsatte erstatningskrav, der kan kræves erstattet efter MEL.⁵⁷ MEL § 1 skal derved ses i sammenhæng med MEL § 2, hvor det fremgår hvilke skader, der er omfattet af loven.⁵⁸

Formuleringen i MEL § 1 af lovens anvendelsesområde er følgende:

”Loven gælder for skade, der forvoldes ved forurening af luft, vand, jord eller undergrund som led i erhvervsmæssig eller offentlig aktivitet, der er anført i bilaget til loven.”

⁵³ Se hertil Pagh (2017b) s. 584.

⁵⁴ Madsen (2018) s. 4.

⁵⁵ Se hertil Pagh (2017b) s. 584.

⁵⁶ Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 44.

⁵⁷ Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 32 og 44.

⁵⁸ Betænkningen, s. 168.

5.1.1. Miljøskadebegrebet i miljøskadeerstatningsloven

Af det forberedende arbejde til MEL fremgår det, at der ikke er nogen klar og entydig definition af, hvad der skal forstås ved begrebet 'miljøskade'. Som følge heraf valgte Miljøerstatningsudvalget i Betænkningen at lægge en bred forståelse af 'miljøskade' til grund. Det beskrives, at det karakteristiske ved en 'miljøskade' er, at der sker en forurening, hvilket betyder, at der sker en skadelig påvirkning af omgivelserne.⁵⁹ Hvornår der foreligger en miljøskade, vil løbende blive ændret ud fra hensyn til de samfundsmæssige forhold og/eller ved øget indsigt i de økologiske sammenhænge og i det omgivende miljøes sårbarhed.⁶⁰

5.1.2. Miljøskadebegrebet i U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen)

Vedrørende miljøskadebegrebet, fastslår Højesteret følgende:

"Højesteret tiltræder endvidere, at det forhold, at slammet som følge af for høj forekomst af cadmium ikke kunne udbringes på landbrugsjord, må anses for en skade, som er forårsaget af forureningen, jf. lovens § 2."⁶¹

Med baggrund i det ovenfor anførte vedrørende miljøskadebegrebet i MEL og forarbejderne hertil, er Højesterets præmis uden støtte i MEL eller forarbejderne hertil. Det skyldes, at der ikke er sket en skadelig påvirkning af omgivelserne, eftersom slammet ikke er udbragt på landbrugsjord. Der er der ved ikke tale om en forurening, hvilket er en forudsætning for, at der er tale om en miljøskade efter MEL. I næste afsnit vil der være en mere udførlig analyse af, hvorfor der ikke er tale om en forurening i sagen.

5.2. Fortolkning af begrebet 'forurening' i miljøskadeerstatningsloven § 1

Ved fortolkningen af forureningsbegrebet i sagen kom både Vestre Landsret og Højesteret frem til, at der var tale om en forurening omfattet af MEL. Men de kom frem til det på forskellig baggrund. Landsretten fastslog, at der forelå en forurening efter MEL, fordi de lagde til grund, at der var tale om en forurening af vand.⁶² I Højesterets præmisser er vandbegrebet ikke anført, hvorfor der ikke i nærværende afhandling vil være en analyse af Vestre Landsrets præmis vedrørende forureningsbegrebet.⁶³

5.2.1. Forureningsbegrebet i miljøskadeerstatningsloven for så vidt angår kravet om en forrykkelse af den økologiske balance

MEL gælder for skade forvoldt ved forurening af 'luft, vand, jord eller undergrund'.⁶⁴ Det fremgår af forarbejderne til MEL, at disse udtryk skal fortolkes i overensstemmelse med § 1, stk. 2, nr. 1, i lov nr. 358 af 6. juni 1991 om miljøbeskyttelse, og de skal forstås meget bredt. Begrebet 'vand'

⁵⁹ Betænkningen, s. 19.

⁶⁰ Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 31.

⁶¹ *Fjerritslev-sagen*, s. 2531.

⁶² *Fjerritslev-sagen*, s. 2523.

⁶³ For en analyse af Vestre Landsrets præmis vedrørende forureningsbegrebet kan der henvises til Bilag 1: Basse (2015b) afsnit 5.

⁶⁴ MEL § 1, stk. 1.

omfatter derved bl.a. grundvand, vandløb, søer og havet.⁶⁵ Herudover finder loven også anvendelse på forstyrrelse ved støj, rystelser eller lignende.⁶⁶

I forarbejderne til MEL anføres det, at forureningsbegrebet skal fortolkes på samme måde som ved anvendelsen af MBL.⁶⁷ Efter forarbejderne til MEL er det usikkert, hvorvidt der er tale om en henvisning til lov nr. 372 af 13. juni 1973 om miljøbeskyttelse eller til MBL af 1991.⁶⁸ Der henvises i forarbejderne til MEL til betænkning nr. 590/1970 vedrørende den offentlige hygiejne m.v., hvori det er anført, at udtrykket 'forurening' omfatter: "udsendelse af produkter, svingninger eller stråling, der normalt ikke forekommer i omgivelserne, eller som normalt forekommer i omgivelserne i lavere koncentrationer eller på et lavere niveau".⁶⁹ I citatet er der lagt vægt på diverse udsendelser til omgivelserne. Lovens anvendelsesområde retter sig på den baggrund til en beskyttelse af det ydre miljø.⁷⁰ Det kan hertil nævnes, at begrebet 'miljø' i MEL skal forstås i overensstemmelse med miljølovgivningens begrebsanvendelse.⁷¹ Af forarbejderne til MEL fremgår det, at kernen i begrebet 'forurening' (af miljøet) er, at der sker en forrykkelse af den økologiske balance.⁷² Som tidligere beskrevet afviste Østre Landsret i MAD.2006.663 Ø i overensstemmelse med forarbejderne til MEL, at anvende det strenge ansvar i MEL ved oversvømmelseskader på diverse bygninger og inventar, eftersom der ikke var tale om en forrykkelse af den økologiske balance.

Et eksempel på en ubalance vil være i det tilfælde, at der er en miljøpåvirkning, som ikke alene, men udelukkende sammen med anden miljøpåvirkning, er årsag til en skade på det omgivende miljø. Et eksempel på dette er, hvis forurening af et vandløb er forårsaget af tilstrømning fra flere kilder.⁷³

5.2.1.1. Forureningsbegrebet i U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen)

I Højesterets præmisser i *Fjerritslev-sagen* er det fastslået:

"Det fremgår af forarbejderne til miljøskadeerstatningsloven bl.a., at forureningsbegrebet skal forstås på samme måde som efter miljøbeskyttelsesloven, og at kernen i begrebet "forurening" herefter er, at der skal være sket en forrykkelse af den økologiske balance. Forureningsbegrebet må i overensstemmelse med forarbejderne til miljøbeskyttelsesloven forstås bredt og som angående hele det kredsløb, som stoffer, produkter og materialer gennemløber fra udvinding, oparbejdning, behandling, montering, til forbrug og bortskaffelse ved deponering og forbrænding.

Højesteret tiltræder på den anførte baggrund, at udledning af tungmetallet cadmium i kloaksystemet i et omfang som sket, er omfattet af forureningsbegrebet i miljøskadeerstatningslovens § 1."⁷⁴

Højesteret fastslår, at der er tale om en forurening, fordi der er tale om en forrykkelse af den økologiske balance. Herefter citerer Højesteret i domsresultatet forarbejderne til MBL af 1991 vedrørende kredsløbsbetragtninger.⁷⁵ Der henvises til forarbejderne til MBL, eftersom det af forarbejderne til

⁶⁵ Det ovenfor anførte er fra FT 1993-94, tillæg A, sp. 4746 og Betænkningen, s. 168.

⁶⁶ MEL § 1, stk. 2. Dette er situationer, hvor årsagen til skaden ikke er en forurening. Se herom FT 1993-94, tillæg A, sp. 4748 og Betænkningen, s. 170.

⁶⁷ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4746.

⁶⁸ Pagh (1998) s. 35.

⁶⁹ Citeret i FT 1993-94, tillæg A, sp. 4746.

⁷⁰ Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 7.

⁷¹ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4746. Se hertil afsnit 3.1. angående miljøbegrebet.

⁷² FT 1993-94, tillæg A, sp. 4746 og Betænkningen, s. 169.

⁷³ Det ovenfor anførte er fra Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 32.

⁷⁴ *Fjerritslev-sagen*, s. 2529.

⁷⁵ FT 1990-91, tillæg A, sp. 1513ff.

MEL fremgår, at begrebet skal fortolkes i overensstemmelse med MBL.⁷⁶ Forarbejderne til MBL gennemgår problematikken med forurening i et kredsløb i forbindelse med princippet om renere teknologi.⁷⁷ Dette princip indebærer grundlæggende et krav om, at der ved lovens administration skal lægges vægt på en forebyggende indsats gennem anvendelse af renere teknologi.⁷⁸ Kredsløbsbetragtningerne beskrives i forarbejderne til MBL ud fra den problemstilling, at fast affald eller restprodukter fra en virksomhed ikke før loven blev anset som en del af virksomhedens forurening, når affaldet eller restproduktet blev ført bort fra virksomheden til afbrænding eller deponering. Når en virksomhed således før gennemførelsen af MBL af 1991 f.eks. undgik forurening af vand ved at deponere slam fra et spildevandsanlæg, havde virksomheden derved mulighed for at 'flytte' forureningen fra vandforurening til fast affald.⁷⁹ For at undgå dette problem, bygger forureningsbegrebet i MBL på en vurdering af hele det kredsløb som stoffer, produkter og materialer gennemløber fra udvinding, oparbejdning, behandling, montering, til forbrug og bortskaffelse ved deponering og forbrænding.⁸⁰ Disse betragtninger retter sig således til problemstillingen om, at det ikke bør være muligt at 'flytte' forureningen. Disse betragtninger kan derved ikke benyttes som baggrund for at fastslå, om der er tale om en forrykkelse af den økologiske balance, som det er anført ved Højesterets præmisser i *Fjerritslev-sagen*.⁸¹

I Højesterets præmisser fremgår kravet om, at der skal være tale om en forrykkelse af den økologiske balance *i de ydre omgivelser* ikke som behandlet. Som anbringende for Højesteret blev det af parterne gjort gældende som et faktum, der var uenighed om. Det fremgår af parternes anbringender, at de ikke er enige om, hvorvidt der er tale om et lukket kloaksystem. Forsyningen gør bl.a. gældende, at slammet med cadmium tilføres jorden, hvis det udbringes på landbrugsjord, hvorfor der er en forurening.⁸² Dette anbringende er ikke holdbart, eftersom slammet i sagen ikke bliver udbragt på landbrugsjord. Forsyningen gør herudover gældende, at der ved forbrænding af slammet sker en forurening af luft.⁸³ Dette anbringende har ikke betydning i forhold til at fastslå, hvorvidt der er tale om et lukket kloaksystem. Yderligere argumenterer Forsyningen, at slammet ikke tilbageholder alt spildevandet, men at noget af det vil gå videre fra rensningsanlægget til en recipient.⁸⁴ Dette har heller ikke betydning for, om der er tale om et lukket kloaksystem. Det skyldes, at skaden i sagen bliver anset som det cadmiumforurenede slam – der er ikke tvist om, at der er en forurening ved det spildevand, der bliver tilført recipienten. Kloakken, som spildevandet er udledt til fra Fjernvarmeværket, er en foranstaltning til beskyttelse af miljøet. Der er derfor tale om et lukket kloaksystem. Herefter er slammet blevet deponeret på rensningsanlægget. Ved det deponerede slam giver det ikke mening at tale om en naturlig økologisk balance.⁸⁵ Der er ikke tale om en forurening af de ydre omgivelser. Det lægges derved til grund, at der ikke er sket en forrykkelse af den økologiske balance.⁸⁶

På den baggrund er Højesterets præmis om, at der ved udledningen af spildevandet til et kloaksystem er tale om en forurening uden støtte i MEL og forarbejderne hertil. Det skyldes, at der ikke er tale om

⁷⁶ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4746 og Betænkningen, s. 168.

⁷⁷ FT 1990-91, Tillæg A, sp. 1515ff.

⁷⁸ FT 1990-91, tillæg A, sp. 1517f. og Bjerring og Møller (1998) s. 103.

⁷⁹ Det ovenfor anførte fremgår af FT 1990-91, Tillæg A, sp. 1516.

⁸⁰ FT 1990-91, Tillæg A, sp. 1516f. Dette er direkte gengivet i Højesterets præmis, hvilket fremgår af ovenstående citat.

⁸¹ Se hertil Pagh (1998) s. 34f.

⁸² *Fjerritslev-sagen*, s. 2529.

⁸³ *Fjerritslev-sagen*, s. 2529.

⁸⁴ *Fjerritslev-sagen*, s. 2529.

⁸⁵ Bilag 1: Basse (2015b) s. 9.

⁸⁶ Basse kommer frem til samme resultat på baggrund af Vestre Landsrets resultat i sagen. Bilag 1: Basse (2015b) afsnit 5.3.

en forrykkelse af den økologiske balance i de ydre omgivelser, hvilket er kernen i forureningsbegrebet efter MEL.

5.2.2. Tålegrænsen i miljøskadeerstatningsloven

Det fremgår af forarbejderne til MEL, at det imidlertid ikke er enhver forrykkelse af den økologiske balance, der udgør en forurening i MEL's forstand:

”Forrykkelsen må gå ud over, hvad der efter områdets karakter må forventes eller tåles. Dette krav, som også kendes fra naboretten, betyder, at der ikke er tale om en forurening, som vil være omfattet af loven, hvis forrykkelsen af den økologiske balance ikke går videre, end hvad der må forventes.”⁸⁷

Der vil i nærværende kapitel ikke være et separat afsnit vedrørende MEL, eftersom det af citatet ovenfor fremgår, at der efter MEL er en tålegrænse som kendes fra naboretten. I stedet vil der i kapitlet først være en kort gennemgang af tålegrænsen i naboretten. Det kan hertil nævnes, at retspraksis vedrørende naboretten kan inddrages ved fastlæggelsen af tålegrænsen efter MEL.⁸⁸ Der vil i denne forbindelse være en analyse og diskussion af, hvorvidt der er en tilsvarende tålegrænse i MBL, som det er tilfældet i MEL. Dette vil blive behandlet, eftersom Brage (2017) på baggrund af *Fjerritslev-sagen* har anført, at forureningsbegreberne adskiller sig i MEL og MBL.⁸⁹ Det er relevant at analysere dette, eftersom det derved fastlægges, hvordan tålegrænsen i MEL skal fortolkes. Herudover er Brages artikel en kommentar til Højesterets dom i *Fjerritslev-sagen*. I afsnit 5.2.2.2.2. bliver det gennemgået, hvad Højesteret eventuelt henviser til i præmissen.

5.2.2.1. Naboretten

Naboretten er udviklet i retspraksis. Naboretten har bl.a. sin baggrund i 1800-tallets industrialisering og de ulemper produktionen påførte naboerne ved støjende, støvende og lugtende faste anlæg.⁹⁰ Udgangspunktet er, at en virksomhed eller anden råden over fast ejendom skal holdes inden for den fysiske afgrænsning, der er ejerens grund.⁹¹ For at der derved er anledning til en naboretlig sanktion, skal den udefrakommende påvirkning gribe ind i en ejers eller lejers råden, brug og/eller nydelse af sin ejendom.⁹² For at naboen kan rejse et erstatningskrav, er det en grundbetingelse, at ulempen skal være væsentlig. Væsentlighedskriteriet retter sig mod de objektive følger af ejerens råden over ejendommen.⁹³ Tålegrænsen er et mindstemål, hvilket vil sige, at ulempen skal overskride grænsen for, hvad det er rimeligt at blive påført af gener i naboforhold. Der er flere momenter, der spiller ind i

⁸⁷ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4746f.

⁸⁸ Miljøretten 3 (2006) s. 342.

⁸⁹ Brage (2017).

⁹⁰ Miljøretten 1 (2006) s. 96.

⁹¹ Basse (2017) s. 53.

⁹² Pagh (1998) s. 317.

⁹³ Pagh (1998) s. 317f.

denne vurdering. Momenterne er bl.a., hvad der ud fra områdets karakter er sædvanligt på det pågældende sted⁹⁴, om de pågældende ulemper må forventes under tilsvarende forhold andre steder og intensiteten af ulempen.⁹⁵

Fra retspraksis vedrørende tålegrænsen kan nævnes U.2001.929 V, U.2008.2 V og U.2009.2680 H. De tre domme omhandler, hvorvidt ulemper fra vindmøller overstiger tålegrænsen for ejere af nabo-ejendomme. Af de tre domme fremgår det, at domstolene vurderede, om vindmøllerne var etableret i henhold til lovgivningens eller lokalplanens krav. Eftersom dette var tilfældet i alle sagerne, afviste domstolene, at tålegrænsen var overskredet, eftersom der ved lovgivningen eller lokalplanen var taget hensyn til afstand til nabobeboelse og støj. Af retspraksis fremgår det, at naborettens beskyttelsesniveau påvirkes af de generelle grænseværdier, tålegrænser og afstandskrav i den offentligtretlige miljølovgivningen.⁹⁶ Af forarbejderne til MEL fremgår det i overensstemmelse hermed, at det bliver lagt til grund, at den offentligtretlige planlovgivning kan få betydning for, hvad der må antages at være tålegrænsen i en sag om erstatning for en senere opstået miljøskade på et pågældende område, hvis der f.eks. forud for en arealanvendelse er taget stilling til specifikke miljømæssige konsekvenser.⁹⁷

5.2.2.2. U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen) i henhold til tålegrænsen

Med den helt samme ordlyd som Landsretten, fastslår Højesteret i *Fjerritslev-sagen*, at

”(…) udledningen i den pågældende periode har oversteget den tilladte grænseværdi i et omfang, der ikke måtte forventes eller tåles.”⁹⁸

5.2.2.2.1. Forureningsbegrebet i henholdsvis MEL og MBL i henhold til en tålegrænse

Det blev tidligere beskrevet, at det følger direkte af forarbejderne til MEL, at begrebet 'forurening' skal fortolkes i overensstemmelse med forureningsbegrebet i MBL.⁹⁹ Brage (2017) anfører i tråd hermed, at forureningsbegrebet i begge love er de samme for så vidt angår, at der skal være tale om en forrykkelse af den økologiske balance.¹⁰⁰ Men eftersom der er en henvisning til den naboretlige tålegrænse i forarbejderne til MEL, så argumenterer han, at dette er et yderligere krav i MEL, som ikke er at finde i MBL, hvorfor forureningsbegrebet derved alligevel ikke er helt sammenfaldende i de to love.¹⁰¹

Basse (2017) har anført, at forarbejderne til MBL har en tilsvarende tålegrænse som den i MEL.¹⁰² Efter at Basse citerer forarbejderne til MEL med hensyn til tålegrænsen, anfører hun, at MBL har en tilsvarende forklaring, hvorved hun henviser til forarbejderne til MBL af 1991.¹⁰³ Det er uklart, hvor-

⁹⁴ Som eksempel kan nævnes U.2007.559 V, hvor et amt havde meddelt miljøgodkendelse til etablering og drift af et køreteknisk anlæg med mulighed for afholdelse af motorsports arrangementer. A, der havde en landbrugsareal ca. 550 meter derfra anlagde erstatningssag an for forringelse af værdi af A's ejendom. Landsretten afviste påstanden som følge af, at der i området i forvejen i den offentlige planlægning var udlagt til støjende aktiviteter, bl.a. flyveplads, en motocrossbane og en jernbane.

⁹⁵ Det ovenfor anførte er fra Dansk Miljøret – bind IV (1978) s. 284ff.

⁹⁶ Basse (2017) s. 54.

⁹⁷ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4747f.

⁹⁸ *Fjerritslev-sagen*, s. 2530.

⁹⁹ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4746.

¹⁰⁰ Brage (2017) s. 4.

¹⁰¹ Brage (2017) s. 4.

¹⁰² Basse (2017) s. 54.

¹⁰³ Basse (2017) s. 54, fodnote 13, hvor der henvises til FT 1990-91, tillæg A, sp. 1532.

dan denne henvisning skal fortolkes i forbindelse hermed, eftersom hverken naboretten eller en tålegrænse er beskrevet i den pågældende henvisning. Men det sted i forarbejderne til MBL af 1991 om forureningsbegrebet, der henvises til, er nogenlunde tilsvarende med det, der fremgår af forarbejderne vedrørende forureningsbegrebet til MBL af 1973.¹⁰⁴ I spalten til forarbejderne til MBL af 1991 er det konkret anført, at den forebyggende og forureningsbegrænsende indsats skal prioriteres ud fra omgivelsernes sårbarhed og forureningens virkninger, hvilket er tilsvarende med forarbejderne til MBL af 1973.¹⁰⁵ Årsagen til lovændringen af MBL af 1991 var, at man ønskede at samle 21 love i 4 hovedlove.¹⁰⁶ Forureningsbegrebet som det blev fortolket ved MBL af 1973 blev derved videreført ved lovændringen, dog med den ændring at kredsløbsbetragtningerne blev tilføjet, som beskrevet i afsnittet vedrørende forureningsbegrebet. Det kan derfor formodes, at Basse ved fodnoten henviser til, at det af forarbejderne til MBL af både 1973 og 1991 følger, at der ved indsats efter loven skal tages hensyn til omgivelsernes beskaffenhed og sårbarhed.

Som det er anført i analysen, fremgår det af forarbejderne til MBL, at der er et krav om, at der ved en indsats efter loven skal tages hensyn til omgivelsernes beskaffenhed og sårbarhed. Men det fremgår ikke, at der til forureningsbegrebet er krav om en væsentlighed eller en tålegrænse. I overensstemmelse med det anførte af Brage, må det antages, at det skyldes, at der ved MBL er tale om en offentligretlig regulering, modsat MEL, der er udtryk for en privatretlig regulering.¹⁰⁷ Ved MBL er det gennem de forvaltningsretlige krav og betingelser i den offentlige lovgivning sikret, at der er en væsentlighed før et forhold er reguleret af reglerne i MBL. Herudover er der den forskel, at naboretten regulerer retsforholdet mellem naboer. Offentlig regulering og naboret varetager derved ikke nødvendigvis samme hensyn.¹⁰⁸ Det kan derved antages, at væsentlighedsvurderingen, som den er formuleret i forarbejderne til MEL er et yderligere krav til forureningsbegrebet, hvilket ikke er at finde i forureningsbegrebet til MBL. Det kan formodes, at væsentlighedsvurderingen er anført i forarbejderne ved forureningsbegrebet til MEL, eftersom der ved MEL ikke er tale om en offentligretlig regulering.

Brage (2017) har anført, at det er usikkert, hvorvidt Højesteret har forholdt sig til spørgsmålet om tålegrænsen i MEL.¹⁰⁹ De relevante forarbejder til MEL i sagen fremgår af Højesterets afsnit vedrørende retsgrundlaget, hvor betingelsen om tålegrænsen fra naboretten fremgår tre steder. Herudover anvender Højesteret begreberne 'forventes eller tåles' i forbindelse med anførelsen af udledningen af cadmium. Dette taler for, at Højesteret herved henviser til den naboretlige tålegrænse. Men det fremgår ikke af sagen, at Fjernvarmeværket har procederet på den naboretlige tålegrænse.¹¹⁰ Herudover er det ovenfor anførte citat fra Højesterets præmisser fastslået inden betingelserne efter MEL bliver behandlet. Derved lægges det til grund, at Højesteret ikke forholder sig til forureningsbegrebet, når de anfører, hvad der må forventes eller tåles. På den baggrund lægges det til grund, at Højesteret ikke behandler tålegrænsen i henhold til MEL i sagen.¹¹¹

¹⁰⁴ FT 1972-73, tillæg A, sp. 3933 sammenholdt med FT 1990-91, tillæg A, sp. 1532.

¹⁰⁵ FT 1990-91, tillæg A, sp. 1532 og FT 1972-73, tillæg A, sp. 3933.

¹⁰⁶ FT 1990-91, tillæg A, sp. 1514.

¹⁰⁷ Brage (2017) s. 4.

¹⁰⁸ Det ovenfor anførte er fra Brage (2017) s. 4.

¹⁰⁹ Brage (2017) s. 5.

¹¹⁰ Se hertil Brage (2017) s. 5.

¹¹¹ Det ovenfor anførte er i overensstemmelse med det anførte af Brage (2017) s. 5.

5.2.2.2.2. Henvisningen til 'den tilladte grænseværdi' i Højesterets præmisser

Det er uvist, hvad der henvises til, når Højesteret henviser til 'den tilladte grænseværdi'. Basse (2015b) har i sit responsum behandlet problemstillingen i henhold til landsrettens dom i sagen.¹¹² Som følge af at landsretten og Højesteret i præmisserne ordret har angivet det samme herom, så kan Basses gennemgang af landsrettens dom vedrørende, hvad der må forventes eller tåles, også benyttes i forbindelse med Højesterets præmis herom. Basse (2015b) behandler først domstolens udsagn om 'den tilladte grænseværdi' som en henvisning til virksomhedens miljøgodkendelse af 10. august 2004, som Fjernvarmeværket drives på baggrund af.¹¹³ Basse fastslår, at der ikke i miljøgodkendelsen er opstillet vilkår, som omfatter *den samlede* cadmiumudledning gennem Fjernvarmeværkets samlede spildevandsudledning.¹¹⁴ Som følge heraf kan miljøgodkendelsen ikke danne grundlag for, at tålegrænsen er overskredet i det pågældende tilfælde.¹¹⁵

Basse (2015b) gennemgår herefter kort, hvorvidt landsretten med ordlyden 'måtte forventes eller tåles' henviser til, hvad Forsyningen har af "(...)forventninger om, at der ikke afledes spildevand, der kan indebære et forøget cadmiumindhold i slammet, der ligger ud over det, der 'måtte forventes eller tåles', som konkret er relevant."¹¹⁶ Forsyningen gør som anbringende for Højesteret gældende, at udledningen af cadmium i perioden går ud over, hvad Forsyningen skal tåle.¹¹⁷ Dette har imidlertid ikke støtte i forarbejderne til MEL § 1.¹¹⁸ Dette anbringende vil derfor ikke blive behandlet yderligere i specialet.

Som tidligere beskrevet antages det, at der ved henvisningen til den tilladte grænseværdi ikke er tale om en behandling af tålegrænsen i henhold til MEL. I *Fjerritslev-sagen* er der således ikke en gennemgang af dette krav til forureningsbegrebet i MEL.

5.3. De værnede interesser

Efter den almindelige erstatningsret, så forudsætter et krav på erstatning, at skadelidte er den direkte skadelidte.¹¹⁹ Ved personskader er kravet opfyldt, når det er den skadelidte selv. Ved tingsskader er kravet opfyldt, når det er den person, der har en aktuel eller eventuel rådighedsret over den skadede ting eller faste ejendom.¹²⁰ I forarbejderne til MEL fremgår det således som eksempel, at en borgergruppe derved ikke kan opnå en godtgørelse for den ideelle skade (ikke-økonomiske tab), der opstår ved, at de ikke kan anvende et forurenede område til fritidsformål.¹²¹

I *Fjerritslev-sagen* fastslår Højesteret ikke direkte, hvorvidt der er tale om en skade på en værnet interesse efter MEL. I nærværende afsnit vil der derfor ikke være et separat afsnit vedrørende Højesterets præmisser herom. Eftersom det i Højesterets præmis bliver fastslået, at der er tale om en skade efter MEL, så forudsættes det i præmissen, at Forsyningens interesser i at udbringe slammet på landbrugsjord er beskyttet ved MEL.¹²²

¹¹² Bilag 1: Basse (2015b) kap. 6.

¹¹³ Bilag 1: Basse (2015b) s. 11.

¹¹⁴ Se hertil gennemgangen af miljøgodkendelsen i Bilag 1: Basse (2015b) s. 11f og syns- og skønsmandens svar på spørgsmål 3 ved byretten, *Fjerritslev-sagen*, s. 2512.

¹¹⁵ Bilag 1: Basse (2015b) s. 12.

¹¹⁶ Bilag 1: Basse (2015b) s. 11.

¹¹⁷ *Fjerritslev-sagen*, s. 2529.

¹¹⁸ Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 11.

¹¹⁹ von Eyben og Isager (2015) s. 347ff.

¹²⁰ Det ovenfor anførte er fra Theilgaard (1997) s. 57.

¹²¹ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4730.

¹²² Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 13f.

I forarbejderne til MEL fastslås det ved gennemgangen af miljøskadebegrebet, at de skader, der berettiger til erstatning efter loven, følger den gældende retstilstand inden for erstatningsrettens område.¹²³ Der er derved ikke mulighed for at få erstatning for ideelle skader efter MEL, medmindre der foreligger en særlig lovhjemmel hertil.¹²⁴ Det fremgår udtrykkeligt af forarbejderne til MEL, at "(...) miljømyndigheder [kan] få erstatning for omkostninger til afværgelse eller forebyggelse af skade eller til genopretning af miljøet i det omfang, myndighederne efter lovgivningen har ret eller pligt til at foretage skridt til afværgelse eller forebyggelse af skade eller til genopretning af miljøet".¹²⁵ Et eksempel på en sådan lovhjemmel for offentlige myndigheder er MBL §§ 69-70.¹²⁶ Det bør derved undersøges, hvorvidt der for Forsyningen er en sådan hjemmel til at bortskaffe slammet.

Det vil først blive undersøgt, hvorvidt der er et retskrav for Forsyningen til at udbringe slammet på landbrugsjord. I miljøretlig sammenhæng bliver affald betragtet som noget, der ønskes bortskaffet eller skal bortskaffes.¹²⁷ Eftersom Forsyningen ønsker at skille sig af med slammet, er det at betragte som affald. Såfremt det bliver bortskaffet, er det også at betragte som affald.¹²⁸ Det, at Forsyningen kan udbringe slammet på landbrugsjord, var ikke et retskrav Forsyningen havde efter hverken affaldsreglerne eller den dagældende slambekendtgørelse.¹²⁹ At et sådant retskrav skulle foreligge bliver ikke gjort gældende af parterne i sagen. Disse regler vil derved ikke blive analyseret yderligere i specialet. Det kan dog kort nævnes, at det heller ikke er et retskrav efter den nugældende slambekendtgørelse.

Som beskrevet ovenfor er der lovhjemmel til at miljømyndigheder kan få erstatning for udgifter afholdt efter MBL §§ 69 og 70. Der er ikke i dommen sagsoplysninger til at kunne fastslå, hvorvidt Forsyningen er at betragte som en offentlig myndighed.¹³⁰

Såfremt der er tale om et erstatningskrav rejst af en offentlig myndighed, er den relevante hjemmel MBL §§ 69-70. MBL § 69 finder anvendelse, såfremt der er tale om et ulovligt forhold, der ikke er af underordnet betydning.¹³¹ Det er ikke i sagen blevet bevist, at Fjernvarmeværket har overtrådt deres miljøgodkendelse.¹³² Der er ikke andet, der indikerer, at der er tale om et ulovligt forhold. På den baggrund kunne MBL § 69 ikke have været anvendt i det foreliggende tilfælde.¹³³

For at MBL § 70 finder anvendelse skal der være tale om en overhængende fare for sundheden, eller et øjeblikkeligt indgreb skal være påkrævet for at afværge væsentlig forurening. For at bestemmelsen finder anvendelse, så skal tiden eller andre særlige forhold havde udelukket, at myndighederne i stedet kunne have afgivet et påbud.¹³⁴ For at et indgreb er øjeblikkeligt påkrævet, så retter det sig formentlig

¹²³ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4730 og von Eyben og Isager (2015) s. 265.

¹²⁴ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4730 og Betænkningen, s. 143.

¹²⁵ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4730. Se hertil afsnittet vedrørende MEL § 2, nr. 4.

¹²⁶ Der henvises til MBL §§ 69-70 i Betænkningen, s. 143.

¹²⁷ Moe og Brandt (2015) s. 56f og Miljøretten 3 (2006) s. 102f og 109.

¹²⁸ Se til det ovenfor anførte Bilag 1: Basse (2015b) s. 15.

¹²⁹ Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 14f.

¹³⁰ Se imidlertid hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 15, hvor Basse på baggrund af dokumenterne i *Fjerritslev-sagen* fastslår, at Forsyningen er at betragte som en offentlig myndighed.

¹³¹ Miljøretten 4 (2007) s. 494.

¹³² Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 15 og syns- og skønsmandens svar på spørgsmål 3 for byretten, *Fjerritslev-sagen*, s. 2512.

¹³³ Basse kommer frem til det samme resultat vedrørende landsrettens dom, Bilag 1: Basse (2015) s. 15.

¹³⁴ Pagh (1991) s. 97 vedrørende den dagældende MBL § 49, stk. 2, der svarer til MBL § 70, jf. Bjerring og Møller (1998) s. 640.

til tilfælde, hvor der kan ske miljøskade af en vis kvalificeret karakter.¹³⁵ Som eksempel kan nævnes U.2001.1709/2 H, der omhandlede forurening af grundvand. Det blev fastslået, at MBL § 70 ikke fandt anvendelse, eftersom afværgeforanstaltningerne angik en forurening, der i det væsentligste var af ældre dato. Myndighederne havde tidligere vurderet, at iværksættelse af afværgeforanstaltninger kunne vente. Afværgeforanstaltningerne var derved ikke 'øjeblikkeligt påkrævede' i bestemmelsens forstand. Sagsomstændighederne i *Fjerritslev-sagen* kan ikke anses for omfattet af MBL § 70. Det skyldes, at der udelukkende vil kunne ske en forurening, såfremt slammet bliver udbragt på landbrugsjord. Der er ikke nogen fare for, at der sker en forurening, så længe slammet deponeres ved Forsyningen. I den foreliggende sag er der derved hverken tale om en overhængende fare eller at øjeblikkeligt indgreb er påkrævet for at afværge væsentlig forurening. På den baggrund finder MBL § 70 heller ikke anvendelse.¹³⁶

Derved havde Forsyningen ikke efter lovgivningen ret eller pligt til at foretage skridt til afværgelse eller forebyggelse af skade eller til genopretning af miljøet. Forsyningen kan derved ikke få erstatning for omkostningerne dækket efter MEL på den baggrund.¹³⁷

5.4. Tabet og tabsbegrænsningspligten

Som beskrevet vedrørende de værnede interesser efter MEL, så havde Forsyningen ikke noget retskrav på at kunne udbringe slammet på landbrugsjord. På trods af dette lægger alle tre retsinstanser til grund, at Forsyningen opnår et tab, eftersom de ikke kan udbringe slammet på landbrugsjord.¹³⁸ Der vil i nærværende kapitel være en gennemgang af de tab og omkostninger, der kan erstattes efter MEL, som har relevans for sagsomstændighederne i *Fjerritslev-sagen*. Herudover vil der være en analyse af tabsbegrænsningspligten i lyset af *Fjerritslev-sagen*.

5.4.1. Miljøskadeerstatningslovens § 2

Det fremgår af MEL § 2, hvilke økonomiske tab og omkostninger, der kan erstattes efter MEL. Skade efter loven omfatter personskade og tab af forsørger, tingsskade, andet formuetab og rimelige omkostninger til afværgelse eller forebyggelse af skade eller til genopretning af miljøet.¹³⁹ Der er i *Fjerritslev-sagen* ikke tale om tab ved personskade eller tab af forsørger, hvorfor det ikke er aktuelt at behandle den bestemmelse.¹⁴⁰ Der vil i dette kapitel være en beskrivelse og analyse af de resterende kriterier efter MEL § 2, nr. 2-4. Som det fremgår af citatet i afsnittet vedrørende miljøskadebegrebet, fastslår Højesteret, at der er tale om en miljøskade med en henvisning til MEL § 2. Det fremgår imidlertid ikke af Højesterets præmisser hvilken en af kriterierne, Højesteret finder er opfyldt. Men i Højesterets afsnit vedrørende retsgrundlaget er det udelukkende MEL § 2, nr. 3, der er nævnt. Det er en indikation for, at det er denne bestemmelse, der bliver lagt til grund i *Fjerritslev-sagen*.

De omfattede skader i MEL skal fortolkes i overensstemmelse med den almindelige retstilstand i erstatningsretten.¹⁴¹ Som følge heraf bliver der kun givet erstatning for økonomiske tab; og det kan kun gives til den kreds af skadelidte, der hører til den erstatningsretligt værnede personkreds efter

¹³⁵ Bjerring og Møller (1998) s. 641.

¹³⁶ Basse kom frem til samme resultat vedrørende landsrettens dom. Bilag 1: Basse (2015b) s. 15.

¹³⁷ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4730.

¹³⁸ *Fjerritslev-sagen*, s. 2521, 2523 og 2530f.

¹³⁹ MEL § 2.

¹⁴⁰ MEL § 2, nr. 1. Se hertil ligeledes Bilag 1: Basse (2015b) s. 16.

¹⁴¹ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4730 og 4749.

den almindelige erstatningsret.¹⁴² Ved en erstatningsberegning er hovedprincippet, at skadelidte økonomisk skal stilles i samme situation som før skadens indtræden.¹⁴³

Med hensyn til omfanget af den erstatningsberettigede personkreds ved skader af økonomisk karakter (MEL § 2, nr. 3 og 4), følger det af forarbejderne, at bestemmelserne er formuleret så bredt, at de kan rumme den retsudvikling, der finder sted ved domstolene.¹⁴⁴

5.4.1.1. Tingsskade, MEL § 2, nr. 2.

Ved tingsskader kan hovedprincippet om, at skadelidte økonomisk skal stilles i samme situation som før skadens indtræden, i vidt omfang lade sig gøre.¹⁴⁵ Som tingsskade erstattes dels værditab, dels afsavns- og driftstab.¹⁴⁶ Af forarbejderne til MEL fremhæves særligt, at bestemmelsen omfatter skade på fast ejendom og løsøre, herunder flydende materialer.¹⁴⁷ Yderligere er miljøskader på undergrunden samt på vandløb og grundvand omfattet. Det samme er tilfældet for skade på afgrøder.¹⁴⁸ Det forhold, at Forsyningen ikke kan udbringe slammet på landbrugsjord er ikke omfattet af bestemmelsen. Det cadmiumforurenede slam, der er indtrådt efter Forsyningens vandrensingsproces, vurderes ikke at falde inden for bestemmelsen. Det skyldes, at der ikke er sket en skade på noget allerede eksisterende slam. Skaden er forekommet *efter* Forsyningens rensningsproces.¹⁴⁹ For så vidt angår slammet fra 2008 vil der efter omstændighederne kunne være tale om en tingsskade. Det skyldes, at der ikke efter rensningsprocessen var en skade på slammet. Skaden opstod først, da det af Forsyningen blev sammenblandet med slammet fra 2009. Men som det senere bliver beskrevet i afsnittet vedrørende tabsbegrænsningspligten, er kausalitetskravet i forbindelse med at gøre Fjernvarmeværket erstatningsansvarlig for skaden på slammet fra 2008 ikke opfyldt.

5.4.1.2. Andet formuetab, MEL § 2, nr. 3

Efter denne bestemmelse ydes der erstatning for rene formuetab.¹⁵⁰ Erstatningen kan ydes, selvom der ikke er forekommet en tingsskade, som kan erstattes efter MEL § 2, nr. 2.¹⁵¹ Det er en betingelse, at tabet er forårsaget af en forringelse af miljøet ud over, hvad der efter områdets karakter må forventes eller tåles.¹⁵² Som beskrevet er der ikke i sagen tale om en forrykkelse af den økologiske balance i miljøet, der går ud over, hvad der må forventes eller tåles efter naboretten. Herudover fremgår det af forarbejderne til MEL, at det på baggrund af de almindelige erstatningsretlige grundsætninger må afgøres, hvem der kan kræve erstatning for et økonomisk (drifts)tab. Forarbejderne nævner bl.a. reglerne om adækvans i denne forbindelse.¹⁵³ Som det vil fremgå af afsnittet vedrørende adækvansbetingelsen, lægges det til grund, at der ikke er den forudsatte adækvans mellem det udledte spildevand og årsagen til, at fjernvarmevirksomheder som virksomhedskategori er optaget i bilaget til MEL. På

¹⁴² Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 44.

¹⁴³ von Eyben og Isager (2015) s. 339.

¹⁴⁴ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4749.

¹⁴⁵ von Eyben og Isager (2015) s. 341.

¹⁴⁶ von Eyben og Isager (2015) s. 341ff.

¹⁴⁷ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4750.

¹⁴⁸ Det ovenfor anførte er fra FT 1993-94, tillæg A, sp. 4750 og Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 46.

¹⁴⁹ Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 17, hvor det anføres, at skaden ikke falder under tingsskadebegrebet.

¹⁵⁰ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4750.

¹⁵¹ Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 46.

¹⁵² FT 1993-94, tillæg A, sp. 4750.

¹⁵³ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4750.

den baggrund er der ikke i *Fjerritslev-sagen* tale om skade, der er omfattet af MEL § 2, nr. 3¹⁵⁴, som det ellers synes forudsat af Højesterets afsnit vedrørende retsgrundlaget i sagen.

5.4.1.3. Rimelige omkostninger til afværgelse eller forebyggelse af skade eller til genopretning af miljøet, MEL § 2, nr. 4

Modsat de tre øvrige afgrænsninger i MEL § 2, følger denne bestemmelse ikke den sædvanlige erstatningsret.¹⁵⁵ Miljømyndigheder kan efter bestemmelsen kræve erstatning for at fjerne en forurening på fast ejendom, hvis der er hjemmel til foranstaltningen.¹⁵⁶

Efter bestemmelsen kan der ydes erstatning til afværgelse eller forebyggelse af skader.¹⁵⁷ Herudover kan der ydes erstatning til genopretning af miljøet.¹⁵⁸ Bestemmelsen hænger tæt sammen med tabsbegrænsningspligten¹⁵⁹, der analyseres i det næste afsnit. Dette følger udtrykkeligt af ordlyden 'rimelige omkostninger'.¹⁶⁰ Theilgaard (1997) har anført, at der ved udtrykket endda må antages at være et skærpet krav til, at skadelidte skal begrænse sine omkostninger. Han antager derved, at kravet i bestemmelsen må gå ud over, hvad der følger af tabsbegrænsningspligten.¹⁶¹ Tønnesen (1995) har gjort gældende, at det i praksis vil være nærliggende at kræve umiddelbarhed som en betingelse for erstatning efter bestemmelsen. Et sådant krav vil medføre, at det er en betingelse for erstatning, at faren for skadens indtræden eller videre udbredelse skal være umiddelbar.¹⁶² På den baggrund vil det være nærliggende, hvis domstolene ved anvendelse af bestemmelsen fortolker tabsbegrænsningspligten indskrænkende.

I lovforarbejderne til bestemmelsen fremgår det udtrykkeligt, at miljømyndigheder, der har ret eller pligt til at foretage afværgeforanstaltninger eller genopretning af miljøet efter MBL §§ 69-70, kan kræve rimelige omkostninger erstattet efter bestemmelsen.¹⁶³ Som beskrevet i afsnit 5.3., var betingelserne for at anvende MBL § 69 eller § 70 imidlertid ikke til stede i *Fjerritslev-sagen*. Det forholder sig anderledes angående U.2017.1192 H (Jysk Miljørens). Som beskrevet i afsnit 4.4.3. vedrørende sagen er kommunens foranstaltninger på Jysk Miljørens' anlæg med hjemmel i MBL § 70. I U.2017.1192 H (Jysk Miljørens) er den relevante bestemmelse til erstatningskravet derved MEL § 2, nr. 4.¹⁶⁴

¹⁵⁴ Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 17f.

¹⁵⁵ Pagh (2017b) s. 586ff.

¹⁵⁶ Pagh (2017b) s. 586f.

¹⁵⁷ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4750.

¹⁵⁸ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4751f.

¹⁵⁹ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4750.

¹⁶⁰ Jf. MEL § 2, nr. 4. FT 1993-94, tillæg A, sp. 4750f.

¹⁶¹ Theilgaard (1997) s. 56.

¹⁶² Det ovenfor anførte er fra Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 48 i sammenhæng med s. 5. Dette var en betingelse efter forsikringsaftalelovens § 52, der omhandler foranstaltninger til afværgelse af skade. Det er fortsat en betingelse efter den nugældende forsikringsaftalelovs § 52.

¹⁶³ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4751f.

¹⁶⁴ I U.2017.1192 H (Jysk Miljørens) er bestemmelsen i MEL § 2, nr. 4, anført i Højesterets afsnit vedrørende retsgrundlaget.

5.4.2. Tabsbegrænsningspligten i henhold til U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen)

Tabsbegrænsningspligten er en almindelig erstatningsretlig grundsætning, der fastslår, at skadelidte har pligt til at foretage rimelige foranstaltninger for at afværge eller begrænse sit tab.¹⁶⁵ Et ikke uundgåeligt tab kan således ikke kræves erstattet.¹⁶⁶

Om muligheden for at nedsætte erstatningen blev det af Højesteret fastslået:

”Højesteret tiltræder, at der ikke er grundlag for at nedsætte erstatningen som følge af, at Forsyningen muligvis ikke foretog tilstrækkelige prøver, og at der ikke er grundlag for at undtage den del af slammet, der stammer fra 2008, fra tabsopgørelsen.”¹⁶⁷

Retten i Hjørring var som første retsinstans i sagen kommet frem til et andet resultat. Byretten fastslog i stedet:

”Hvis de ca 500 tons slam, som i følge Claes Borgs forklaring havde været fjernet på grund af anden forurening, var blevet separeret, efter at slammet i 2009 kom tilbage til slamlagerpladsen, havde det ikke været nødvendigt at køre denne del til Tyskland, idet det kunne have været kørt ud på markerne. Forsyningen må derfor selv bære tabet svarende til dette parti.”¹⁶⁸ (sic!)

Fjernvarmeværket gør som anbringende for Højesteret det samme gældende, som det ved byrettens præmisser var fastslået vedrørende tabsbegrænsningspligten.¹⁶⁹ Som tidligere beskrevet blandede Forsyningen slammet fra 2008, der ikke havde et forhøjet cadmiumindhold, med slammet fra begyndelsen af 2009. Det fremgår af forklaringerne for byretten, at Forsyningen ikke havde været opmærksomme på, at det var muligt at separere det antal tons slam, der var fra 2008 fra det resterende slam.¹⁷⁰ Direktøren for Forsyningen, Peter Laursen, har forklaret, at man i praksis ikke separerer slammet.¹⁷¹ Dette ændrer ikke på, at tabet ved Forsyningen kunne have været undgået. Eftersom slammet fra 2008 overholdt grænseværdien for cadmium i slam til landbrugsjord, så er der ikke kausalitet mellem Forsyningens meromkostninger for de ca. 500 tons slam og Fjernvarmeværkets udledning af spildevand. Fjernvarmeværket burde således ikke have været gjort erstatningsansvarlige for slammet fra 2008.

Det fremgår herudover af forklaringen fra direktøren for Forsyningen, at man ikke havde udtaget regelmæssige prøver i perioden 2006-2009.¹⁷² I medio 2009 konstateredes et forhøjet indhold af cadmium. Men eftersom cadmiumindholdet senere i 2009 kom under grænseværdien efter slambekendtgørelsen, foretog de sig ved Forsyningen ikke yderligere.¹⁷³ Det følger af bekendtgørelse nr. 56 af 24. januar 2000 om tilsyn med spildevandsslam m.m. til jordbrugsformål (herefter: tilsynsbekendtgørelsen) samt hertil vejledning nr. 1/2010 om anvendelse af affald til jordbrugsformål, at Forsyningen

¹⁶⁵ von Eyben og Isager (2015) s. 339.

¹⁶⁶ Theilgaard (1997) s. 67 og von Eyben og Isager (2015) s. 339.

¹⁶⁷ *Fjerritslev-sagen*, s. 2531. Dette er i overensstemmelse med Vestre Landsrets dom i sagen, se hertil *Fjerritslev-sagen*, s. 2523.

¹⁶⁸ *Fjerritslev-sagen*, s. 2521.

¹⁶⁹ *Fjerritslev-sagen*, s. s. 2529.

¹⁷⁰ Det ovenfor anførte er fra *Fjerritslev-sagen*, s. 2517. Se hertil Claes Borgs forklaringen for landsretten, s. 2522.

¹⁷¹ *Fjerritslev-sagen*, s. 2516.

¹⁷² *Fjerritslev-sagen*, s. 2516.

¹⁷³ *Fjerritslev-sagen*, s. 2517.

skal foretage hyppige prøver og analyser.¹⁷⁴ I Højesterets præmisser bliver tilsynsbekendtgørelsen ikke nævnt. Men det fremgår af den trykte sag, at tilsynsbekendtgørelsen af Fjernvarmeværket er gjort gældende i deres procedure for landsretten¹⁷⁵, og ved Forsyningens procedure for Højesteret.¹⁷⁶ Det lægges derved til grund, at Højesteret ved deres udsagn om, at der ikke er foretaget tilstrækkelige prøver af Forsyningen har været opmærksomme på kravene efter tilsynsbekendtgørelsen. Syn- og skønsmanden anfører ved besvarelsen af skønstemaet ved byretten, at han anser det for betænkeligt, at der ikke blev udtaget månedlige prøver efter det forhøjede cadmiumindhold blev konstateret i 2009, men at man først iværksatte en undersøgelse i august 2010.¹⁷⁷

Forsyningen havde derved haft mulighed for at begrænse tabet ved at separere de ca. 500 tons slam fra 2008 fra det øvrige slam, ved at udtage månedlige prøver efter det forhøjede cadmiumindhold blev konstateret i 2009, og ved at have foretaget foranstaltninger, da det forhøjede cadmiumindhold blev konstateret ved prøverne. På den baggrund anses Højesterets præmis om ikke at nedsætte erstatningen for meget vidtgående i forhold til tabsbegrænsningspligten. Dette ville særligt have være tilfældet, hvis der havde været tale om en skade efter MEL § 2, nr. 4 henset til, at det er nærliggende at kræve et skærpet krav til påpasselighed med omkostningerne, der går udover den almindelige erstatningsretlige grundsætning – tabsbegrænsningspligten.

5.5. Genstanden for det objektive ansvar i miljøskadeerstatningsloven (herunder adækvans- og kausalitetsbetingelsen)

Det er udelukkende skade, der er forårsaget som led i erhvervmæssig eller offentlig aktivitet, der er omfattet af det objektive ansvar i MEL.¹⁷⁸ I det tilfælde, at alle de øvrige betingelser efter MEL er opfyldt, vil der ikke kunne pålægges et objektivt ansvar efter loven, hvis skaden ikke er forårsaget af en virksomhedstype, der fremgår af bilaget til MEL.¹⁷⁹ Skaden skal være forårsaget som led i en erhvervmæssig eller en offentlig aktivitet, som naturligt er knyttet til en af de typer af farlige virksomheder, som er opregnet i bilaget.¹⁸⁰ Listen over omfattede virksomheder er udtømmende.¹⁸¹ De virksomheder, der er medtaget i bilaget til MEL, skal underkastes en indskrænkende fortolkning.¹⁸²

Ved Miljøerstatningsudvalgets overvejelser over hvilke virksomheder, der skal være omfattet af MEL blev der lagt vægt på at sikre tre forhold: 1) at alle de virksomheder, som udfører aktiviteter, der i almindelighed medfører en særlig risiko for, at der vil ske en forurening af miljøet blev omfattet af lovens objektive ansvar. 2) at det objektive ansvar ikke rækker så vidt, at det omfatter virksomheder, der ikke er behov for at gøre erstatningsansvarlige på objektivt grundlag. 3) at bestemmelsen om ansvarsgrundlaget skulle være så klar og entydig, at der ikke i almindelighed kan opstå tvivl om, hvilke virksomheder, der er omfattet af lovens objektive ansvar.¹⁸³ Med baggrund i disse forhold udformede Miljøerstatningsudvalget et forslag til en liste over hvilke virksomheder, der skulle være omfattet af MEL. Den blev udformet med udgangspunkt i den liste over godkendelsespligtige virksomheder, der var gældende i 1992 i henhold til MBL.¹⁸⁴ Ved listereduktionen blev det lagt til grund,

¹⁷⁴ Se f.eks. tilsynsbekendtgørelsens § 2. Se til det anførte Bilag 1: Basse (2015b) s. 19.

¹⁷⁵ *Fjerritslev-sagen*, s. 2523.

¹⁷⁶ *Fjerritslev-sagen*, s. 2530.

¹⁷⁷ *Fjerritslev-sagen*, s. 2514 og 2518.

¹⁷⁸ Bilaget til MEL, jf. MEL § 1, stk. 1 og § 3.

¹⁷⁹ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4731.

¹⁸⁰ Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 39 og FT 1993-94, tillæg A, sp. 4731.

¹⁸¹ Theilgaard (1997) s. 79.

¹⁸² FT 1993-94, tillæg A, sp. 4730f og Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 60.

¹⁸³ Det ovenfor anførte er fra Betænkningen, s. 124.

¹⁸⁴ Det ovenfor anførte er fra Betænkningen, s. 127ff og s. 191ff.

at f.eks. virksomheder, hvis væsentligste forureningsproblem er spildevand, skulle udgå, eftersom dette forureningsproblem bliver reguleret gennem vilkår i spildevandstilladelser.¹⁸⁵ Listen i Betænkningen blev af Justitsministeriet tiltrådt med enkelte ændringer.¹⁸⁶

5.5.1. U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen) vedrørende adækvans- og kausalitetsbetingelsen

5.5.1.1. Adækvansbetingelsen

Det centrale efter MEL er de farlige installationer og anlæg, og dermed ikke de pågældende produkter eller stoffer.¹⁸⁷ Ved objektivt ansvar er adækvansbetingelsen efter de almindelige erstatningsregler opfyldt, såfremt skaden er et udslag af de farlige egenskaber, der er årsagen til, at virksomheden er pålagt et objektivt ansvar.¹⁸⁸ I U.2017.1192 H (Jysk Miljørens) blev Jysk Miljørens pålagt et objektivt ansvar efter MEL, selvom virksomheden ikke var godkendt til at modtage det benzinholdige skyllevand, der var årsagen til uheldet. Af parterne i sagen blev det ubestridt lagt til grund, at Jysk Miljørens' virksomhed var omfattet af MEL efter bilagets pkt. K. 3, hvorved domstolene som følge af forhandlingsprincippet skal lægge det til grund. Det kan hertil bemærkes, at det er domstolene, der har den endelige afgørelse af, hvad der er årsagen til, at en bestemt type virksomhed er optaget på listen til MEL.¹⁸⁹

I Højesterets præmis er det fastslået:

”Da den skete forurening må anses for at være en følge af den fjernvarmeproducerende aktivitet, der har begrundet, at Fjernvarmeværket er en listevirksomhed omfattet af bilaget til miljøskadeerstatningsloven, er Fjernvarmeværket objektivt ansvarlig for den skade, som forureningen af slammets har medført, jf. lovens § 3.”¹⁹⁰

Det fremgår ikke af præmisserne hvilket et af punkterne i bilaget til MEL, Højesteret begrundet, at Fjernvarmeværket er omfattet af. Men ved Højesterets afsnit vedrørende retsgrundlaget fremgår bilaget til lovens pkt. G. 2 og 3 samt pkt. J. 8.¹⁹¹ Der vil udelukkende være en analyse af disse punkter i nærværende afsnit. Forsyningen gør for Højesteret som anbringende gældende, at Fjernvarmeværket er omfattet af bilagets pkt. G.¹⁹² Bilagets pkt. J. 8 vil i dette afsnit blive brugt som fortolkningsbidrag til pkt. G.¹⁹³

I bilagets pkt. J. 8 er det fastslået, at følgende virksomheder er omfattet af MEL:

”Virksomheder med tilladelse efter miljøbeskyttelseslovens § 28 til udledning af spildevand fra anlæg med en kapacitet på mere end 30 personækvivalenter eller spildevand, som indeholder andre stoffer, end hvad der sædvanligt forekommer i husspildevand, eller som har en væsentlig anden sammensætning.”

Punktet er blevet ændret til det ovenfor anførte ved lov nr. 552 af 24. juni 2005 om ændring af retsplejeloven og forskellige andre love.¹⁹⁴ Det er det nugældende punkt J. 8, der bliver lagt til grund af

¹⁸⁵ Betænkningen, s. 127. Det fremgår også af Højesterets afsnit vedrørende retsgrundlaget. *Fjerritslev-sagen*, s. 2528.

¹⁸⁶ FT 1993-93, tillæg A, sp. 4731f.

¹⁸⁷ Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 39.

¹⁸⁸ Vinding Kruse (1989) s. 177, Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 68f og FT 1993-94, tillæg A, sp. 4731 og 4752.

¹⁸⁹ Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 67.

¹⁹⁰ *Fjerritslev-sagen*, s. 2531.

¹⁹¹ Bilagets pkt. G. 2 og 3 samt pkt. J. 8., anføres i Højesterets behandling af sagen i afsnittet vedrørende retsgrundlaget. *Fjerritslev-sagen*, s. 2524.

¹⁹² *Fjerritslev-sagen*, s. 2529.

¹⁹³ Dette er ligeledes sådan Basse benytter analysen af pkt. J. 8 i Bilag 1: Basse (2015b) afsnit 9.2.

¹⁹⁴ § 11.

Højesteret, hvilket fremgår af Højesterets afsnit vedrørende retsgrundlaget.¹⁹⁵ Af bemærkningerne til lovforslaget i 2005 fremgår det, at man ved ændringen af bilagets pkt. J. 8, ville videreføre den gældende ret herom uændret.¹⁹⁶ Ved en videreførelse af pkt. J. 8 kan gældende ret vedrørende det tidligere pkt. J. 8 lægges til grund ved fortolkningen af punktet.¹⁹⁷ Årsagen til at man fremsatte lovforslag om at ændre bilagets pkt. J. 8 var, at det af det tidligere punkt fremgik, at det var amtsrådet, der afgav tilladelse til udledning af spildevand efter MBL § 28, stk. 1. Ved kommunalreformen blev det ændret til, at det er kommunalbestyrelsen, der meddeler tilladelse hertil efter MBL § 28, stk. 1.^{198 199}

Til afgrænsningen af hvilke virksomheder, der medfører så farlige spildevandsproblemer, at de er optaget på MEL's bilag fremgår det af Miljøerstatningsudvalgets behandling, at der for det første er omfattet nogle nærmere anførte virksomheder.²⁰⁰ Af disse anførte virksomheder er der ikke nævnt kraft- og/eller varmeproducerende virksomheder.²⁰¹ Herudover kan virksomheder være omfattet, hvis der er tale om væsentlige forureningskilder i form af udledning af organisk eller uorganisk spildevand.²⁰² Denne afgrænsning skal efter pkt. J. 8 foretages i lyset af MBL § 28. I *Fjerritslev-sagen* bliver spildevandet fra Fjernvarmeværket afledt gennem et kloaksystem til rensningsanlægget. Det bliver derved ikke fra Fjernvarmeværket tilført vandløb, søer eller havet, hvilket er en forudsætning for, at der afgives tilladelse efter MBL § 28. Baggrunden for hvilke virksomheder, der er optaget i bilaget til MEL, for så vidt angår forureningsfarer for spildevand, er derved virksomheder, der har en farlighed som følge af deres spildevandsudledning til det omgivende miljø.²⁰³ Dette er ikke tilfældet for Fjernvarmeværket, som afleder spildevand til et lukket kloaksystem.²⁰⁴

Kort beskrevet omhandler bilagets pkt. G. 2 og 3 kraft- eller varmeproducerende anlæg. Det er udelukkende pkt. G. 2 og 3, der er af relevans for *Fjerritslev-sagen*, eftersom Fjernvarmeværket udelukkende er et varmeproducerende anlæg. Dette er efter ordlyden ”Kraft- eller varmeproducerende anlæg (...)”²⁰⁵ [min kursivering] en forudsætning for anvendelsen af disse to punkter i bilaget.²⁰⁶ Theilgaard²⁰⁷ (1997) har til pkt. G anført, at disse virksomheder er omfattet af bilaget, eftersom de anvender store mængder stenkuls- eller kulbrintebrændstoffer, hvilket skaber affaldsstoffer, som kan have en negativ indvirkning på miljøet.²⁰⁸ I bilagets pkt. G. 2. fremgår det imidlertid, at kraft- eller varmeproducerende anlæg med en nærmere angiven effekt, der helt eller delvis, er baseret på faste biobrændsler, er omfattet af MEL. Faste biobrændsler er ikke stenkuls- eller kulbrintebrændstoffer. En virksomhed, der derved udelukkende er baseret på faste biobrændsler, som for eksempel træflis, vil derved

¹⁹⁵ *Fjerritslev-sagen*, s. 2524.

¹⁹⁶ Det overfor anførte fremgår af FT 2004-05, tillæg A, s. 2017.

¹⁹⁷ Visse bemærkninger i Betænkningen skal dog fortolkes i lyset af ændringen af punktet. Dette drejer sig for eksempel om, at det i Betænkningen tillægges betydning, om kompetencen til at give tilladelse til udledning af spildevand er ved amtsrådene eller kommunalbestyrelserne. Betænkningen, s. 131.

¹⁹⁸ Det ovenfor anførte fremgår af lov nr. 552 af 24. juni 2005 om ændring af retsplejeloven og forskellige andre love § 11 og lov nr. 569 af 24. juni 2005 om ændring af lov om miljøbeskyttelse § 1, pkt. 15.

¹⁹⁹ MBL § 28, som der henvises til i punktet, er formuleret på stort set samme måde i lov nr. 1757 af 22. december 2006, som den var i MBL af 1991.

²⁰⁰ Betænkningen, s. 131.

²⁰¹ Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 22f.

²⁰² Betænkningen, s. 131. Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 22f.

²⁰³ Bilag 1: Basse (2015b) s. 22.

²⁰⁴ Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 23.

²⁰⁵ Bilaget til MEL pkt. G. 2 og 3.

²⁰⁶ Modsat bilaget til MEL pkt. G. 1, hvor der står: ”Kraftværker og varmeproducerende anlæg (...)” [min kursivering].

²⁰⁷ Theilgaard var medlem af Miljøerstatningsudvalget. Betænkningen, s. 10 og Bilag 1: Basse (2015b) s. 23f.

²⁰⁸ Theilgaard (1997) s. 77.

være omfattet af loven, hvis anlægget har en indfyret effekt mellem 1 og 5 MW.²⁰⁹ Derved er Theilgaards anførelse om, at virksomhederne i bilaget pkt. G anvender store mængder stenkuls- eller kulbrintebrændstoffer, ikke holdbar i disse tilfælde.

Selvom de anlæg, der er omfattet af bilagets pkt. G ikke nødvendigvis har stenkuls- eller kulbrintebrændstoffer, så fremgår det af Theilgaard, at det centrale i bestemmelsen er de for miljøet farlige affaldsstoffer fra kraft- og/eller varmeproducerende anlæg, der er årsagen til, at disse anlæg er omfattet af bilaget til MEL.²¹⁰ Dette kan således stadig have relevans, også i de tilfælde hvor der er tale om faste biobrændsler. Det kan på den baggrund lægges til grund, at kraft- og/eller varmeproducerende anlæg ikke er medtaget i lovens bilag som følge af forureningsfarer i henhold til spildevand til et lukket kloaksystem.²¹¹

På baggrund af analysen af bilagets pkt. J. 8. og pkt. G. 2 og 3 lægges det til grund, at der ikke er den forudsatte adækvans mellem det udledte spildevand, og årsagen til at fjernvarmevirksomheder som virksomhedskategori er optaget i bilaget til MEL.²¹²

5.5.1.2. Kausalitetsbetingelsen

Pagh (2017b) finder landsrettens dom i *Fjerritslev-sagen* tvivlsom. Det gør han bl.a. som følge af, at han anfører, at det er vanskeligt at bringe spildevandsslam til gødning i landbruget under MEL § 1.²¹³ Pagh underbygger ikke, hvorfor det er vanskeligt af bringe sådan en situation under MEL § 1. Men det kan formodes, at Pagh har anført det som følge af kausalitetsbetingelsen. Såfremt slammet var blevet anvendt til gødning på landbrugsjord, og der var tale om en forrykkelse af den økologiske balance, der gik ud over, hvad der efter områdets karakter måtte forventes eller tåles, så ville kausalitetsbetingelsen ikke være opfyldt, eftersom miljøskaden derved ikke ville være forårsaget direkte fra virksomhedens faste ejendom. Det ville hverken have været tilfældet for Fjernvarmeværket eller for Forsyningens spildevandsanlæg.²¹⁴

I *Fjerritslev-sagen* bliver slammet imidlertid ikke brugt som gødning til landbrugsjord. I sagen bliver skaden anset som det cadmiumforurenede slam. Denne skade er indtrådt ved Forsyningen efter vandringsprocessen.²¹⁵ Denne miljøskade er derved ikke forårsaget direkte fra Fjernvarmeværkets spildevandsudledning på virksomhedens faste ejendom, hvorfor kausalitetskravet ikke er opfyldt i sagen.²¹⁶

I forlængelse af Højesterets præmis om, at skaden er en følge af den fjernvarmeproducerende aktivitet, der har begrundet, at Fjernvarmeværket er omfattet af MEL, bliver det fastslået, at "Forsyningens adgang til at opkræve særbidrag kan ikke føre til et andet resultat." ²¹⁷. Dette vil blive analyseret i afsnit 5.6.

²⁰⁹ Bilaget til MEL, pkt. G. 2.

²¹⁰ Theilgaard (1997) s. 77.

²¹¹ Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 23f.

²¹² Se ligeledes Bilag 1: Basse (2015b) s. 23.

²¹³ Det ovenfor anførte er fra Pagh (2017b) s. 593.

²¹⁴ Se hertil eksempel på udspreddning af slam fra et spildevandsanlæg i Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 40.

²¹⁵ Bilag 1: Basse (2015b) s. 24.

²¹⁶ Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 24.

²¹⁷ *Fjerritslev-sagen*, s. 2531.

5.5.1.2.1. Flere årsager og diffuse skader

Det er skadelidte, der skal føre bevis for, at den erstatningsansvarlige har udvist en adfærd, der har forårsaget en forurening, der har resulteret i en skade.²¹⁸ Dette er i overensstemmelse med den almindelige erstatningsret.²¹⁹

Spørgsmålet om erstatningsansvaret efter MEL ved flere skadevoldere blev gjort gældende både for byretten²²⁰ og Højesteret²²¹, men af domstolens præmisser fremgår det ikke, at der har været en behandling af problemstillingen. Det følger af forarbejderne til MEL, at i tilfælde, hvor der foreligger konkurrerende eller samvirkende årsager til skaden, må spørgsmålet afgøres efter den gældende retstilstand.²²² Af syns- og skønstemaet af 2. maj 2012 ved byretten fremgår det, at det ikke kan konstateres, at det er Fjernvarmeværket, der alene er årsag til, at der er et forhøjet cadmiumindhold i slammet.²²³ Det er således forudsat, at der er flere kilder, hvorfor der er tale om konkurrerende eller samvirkende årsager i sagen.²²⁴ De tre retsinstanser lægger i sagen nogle uklare oplysninger vedrørende mulige kilder til det forhøjede cadmiumindhold i slammet til grund.²²⁵

Af det forberedende arbejde til MEL fremgår det, hvorledes erstatningsansvaret skal fordeles i tilfælde af, at der er to virksomheder, der samtidigt og uafhængigt af hinanden udleder giftigt spildevand til en å, så den forurenes. I sådanne tilfælde er udgangspunktet, at de hæfter solidarisk. Såfremt den ene virksomhed har væsentlig større andel i forureningen, kan virksomhederne hæfte proratarisk eller efter omstændighederne kan den ene af virksomhederne hæfte alene.²²⁶

Herudover fremgår det, at såfremt der er tale om diffuse skader, bliver en virksomhed omfattet af det objektive ansvar efter MEL ikke erstatningsansvarlig. En diffus skade foreligger, hvis skaden skyldes, at en virksomhed sammen med et stort antal mulige, men ubestemte skadevoldere har skabt en forurening. Som eksempel i det forberedende arbejde nævnes skovdød forvoldt af bilers og fabrikkers giftudslip.²²⁷ Ved skønstemaet for byretten i *Fjerritslev-sagen* anførtes det, at Fjernvarmeværket var den primære kilde til udledning af cadmium gennem de seneste år.²²⁸ Men det er efter bevisførelsen i sagen uvist, hvilken forurening andre mulige kilder, der er knyttet til kloaksystemet, har medført. Det er derved nærliggende at lægge til grund, at forholdet falder uden for erstatningsansvaret i MEL, eftersom der er tale om en diffus skade. Som beskrevet i indledningen vil der ikke i specialet være en yderligere gennemgang af problemstillingen med, hvornår der i en retssag foreligger tilstrækkelig sandsynlighedsovervægt af beviser for at kunne pålægge et erstatningsansvar.

²¹⁸ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4754.

²¹⁹ von Eyben og Isager (2015) s. 303ff.

²²⁰ Dette blev gjort gældende af Fjernvarmeværket ved byretten, se hertil *Fjerritslev-sagen*, s. 2520.

²²¹ Det gøres gældende af Fjernvarmeværket under deres procedure for Højesteret, se hertil *Fjerritslev-sagen*, s. 2529.

²²² FT 1993-94, tillæg A, sp. 4754. Se hertil U.2017.1192 H (Jysk Miljørens-sagen), hvor retstilstanden, når der er en virksomhed, der er omfattet af det objektive ansvar efter MEL, og en virksomhed, der er omfattet af det almindelige culpaansvar, fremgår.

²²³ *Fjerritslev-sagen*, s. 2514.

²²⁴ Se hertil Bilag 1: Basse (2015b) s. 25.

²²⁵ For så vidt angår de første to retsinstanser herom, se Bilag 1: Basse (2015b) s. 25f.

²²⁶ Det ovenfor anførte er fra Betænkningen, s. 178.

²²⁷ Det ovenfor anførte er fra Betænkningen, s. 178.

²²⁸ *Fjerritslev-sagen*, s. 2514.

5.6. Muligheden for at opkræve særbidrag efter betalingsloven

Miljølovgivningen forudsætter andre reaktionsmuligheder end at pålægge et objektivi erstatningsansvar i en situation som den foreliggende, hvor der konstateres en øget forurening fra en miljøgodkendelsespligtig virksomhed ved afledning af spildevand.²²⁹

5.6.1. Muligheden for at opkræve særbidrag efter betalingsloven i U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen)

Inden Højesteret afsagde dom i sagen, har Pagh (2017b) anført, at Vestre Landsrets dom var tvivlsom, bl.a. som følge af at udgifter til behandling af spildevand er reguleret i betalingsvedtægten.²³⁰ Selvom indvendingen retter sig til landsrettens dom, har den lige så stor relevans i forbindelse med Højesterets dom. Som det fremgår, henviser Pagh til betalingsvedtægten. Den relevante betalingsvedtægt i sagen fremgår ikke af sagsoplysningerne. I det følgende vil reglerne efter dagældende lov nr. 281 af 11. marts 2007 om betalingsregler for spildevandsanlæg m.v.' (herefter: betalingsloven) blive gennemgået. Forsyningen kunne opkræve særbidrag fra de virksomheder, som ledte særligt forurenede spildevand til det fælles kommunale spildevandssystem, hvis tilledningen havde givet anledning til særlige foranstaltninger i forbindelse med det offentlige spildevandsanlægs etablering og drift.²³¹ Med terminologien 'offentlige' spildevandsanlæg var der tale om forsyningernes spildevandsanlæg.²³² Forsyningen kunne derved opkræve særbidrag efter betalingsloven, da tilledningen af spildevand fra Fjernvarmeværket gav anledning til særlige foranstaltninger ved Forsyningens etablering og drift. Forsyningen burde derved have fået sit krav dækket ved at opkræve særbidrag efter betalingsloven i stedet for at gøre et erstatningskrav gældende efter MEL. Derved er der tale om en udvidet fortolkning af anvendelsesområdet for MEL, ved at Højesteret i præmisserne fastslår, at Forsyningens adgang til at opkræve særbidrag ikke kan føre til, at MEL ikke finder anvendelse på forholdet. Med hensyn til spildevandet fra efter 1. januar 2010 er den relevante bestemmelse lovbekendtgørelse nr. 633 af 07. juni 2010 om betalingsregler for spildevandsforsyningsselskaber m.v. § 2a, stk. 9, der ligeledes giver mulighed for at pålægge særbidrag til ejendomme, der afleder særlig forurenede spildevand, hvis tilledningen giver anledning til særlige foranstaltninger i forbindelse med etablering og drift af spildevandsforsyningsselskabets spildevandsanlæg.

Muligheden for at opkræve særbidrag efter betalingsloven er en af de løsninger, som miljølovgivningen havde forudsat i en situation som den foreliggende. Herudover ville kommunen efter omstændighederne også have haft reaktionsmuligheder.²³³ Disse yderligere reaktionsmuligheder vil ikke blive gennemgået i nærværende speciale, eftersom muligheden for særbidrag efter betalingsloven er den løsning, som Forsyningen kunne have benyttet sig af.

Kapitel 6: Retlig vurdering af præjudikatværdien af U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen)

Formålet med dette kapitel er at forsøge at vurdere, hvilken betydning *Fjerritslev-sagen* kan forventes at have for kommende lignende sager. Eftersom der er tale om en ny dom, kan det være vanskeligt at

²²⁹ Bilag 1: Basse (2015b) s. 11.

²³⁰ Pagh (2017b) s. 593.

²³¹ Betalingsloven af 2007 § 2 a, stk. 8. Fjernvarmeværket gør ligeledes som anbringende for Højesteret gældende, at Fjernvarmeværket ikke har kunnet påregne at blive pålagt et særbidrag efter betalingsloven, *Fjerritslev-sagen*, s. 2529.,

²³² Moe (2010) s. 84.

²³³ Til de øvrige reaktionsmuligheder for kommunen i en sag som den pågældende, kan der henvises til behandlingen i Bilag 1: Basse (2015b) s. 11.

fastslå dette med sikkerhed²³⁴, men der er visse indikationer for, hvorvidt en dom er at betragte som et præjudikat.

Det kan hertil bemærkes, at det generelt er sådan, at domme kun er bindende for sagens parter. Men domme er illustrerende for fremtidige retsafgørelser.²³⁵

Domstolsafgørelser er retskilder.²³⁶ Ved at vurdere dommens præjudikatværdi er der tale om en vurdering af dommens retskildemæssige værdi. Som det er fremgået af de tidligere kapitler, afviger *Fjerritslev-sagen* sig på flere punkter fra det anførte i MEL og forarbejderne hertil. Dommens præjudikatværdi vil derfor i det følgende blive vurderet.

Ved domstolene kan der sondres mellem to forskellige former for virksomhed. Domstolene foretager enten fortolkende virksomhed, hvilket vil sige fortolkning af love m.v.; eller domstolene foretager retsskabende virksomhed, hvor der stiftes nye 'regler'.²³⁷ Som eksempel på domstolenes retsskabende virksomhed kan nævnes den retspraksis, der blev udviklet vedrørende forholdet mellem naboejere, som tidligere er beskrevet.²³⁸ Når domme er udslag af domstolenes retsskabende virksomhed, så kan de præjudicere en retlig vurdering i fremtidige afgørelser, hvor den pågældende regel finder anvendelse. De er derved præjudikater.²³⁹

Blume (2007) har anført, at en regel, der er udslag af domstolenes retsskabende virksomhed, først er at anse som gældende ret, når reglen bliver anerkendt ved domstolene eller andetsteds.²⁴⁰ Herudover har han anført, at når en sådan regel bliver fastlagt i en sag, så får dommen en art tilbagevirkende kraft, eftersom parterne ikke inden dommens afsigelse havde haft mulighed for at indrette sig efter reglen.²⁴¹ I denne forbindelse er det nærliggende at bemærke det synspunkt, anført af Ross (1953) om, at gældende ret skal defineres som de normer, domstolene kan forventes at ville anvende i retssager.²⁴² Herudover har Ross anført, at en dom er urigtig, såfremt det er overvejende sandsynligt, at den ikke vil blive fulgt af domstolene fremover.²⁴³ Hvis *Fjerritslev-sagen* således er at anse som urigtig i denne forstand, vil dommen derved ikke blive fulgt i fremtidige retssager. For at vurdere kravet vedrørende 'overvejende sandsynligt', så skal alt tages i betragtning, dvs. ligeledes dommen selv og den kritik den måtte fremkalde. Med hensyn til kravet om dommen selv, så er det fremgået af analysen af *Fjerritslev-sagen*, at præmisserne er meget uklare og uden støtte i MEL og forarbejderne hertil. Med hensyn til det andet krav, er højesteretsdommen i *Fjerritslev-sagen* blevet kritiseret af Brage (2017) vedrørende tålegrænsen²⁴⁴ og af Pagh (2017a), der anfører, at der er tale om en meget udvidende fortolkning af MEL.²⁴⁵ Som det tidligere er beskrevet, er landsrettens dom, som Højesteret har stadfæstet, ligeledes blevet kritiseret i den juridiske litteratur.²⁴⁶ Der er ikke tilstrækkelig sikker baggrund for i et kandidatspeciale at kunne fastlægge, hvorvidt højesteretsdommen ligefrem er at betragte

²³⁴ Evald (2011) s. 48f.

²³⁵ Evald (2011) s. 44f.

²³⁶ Blume (2009) s. 67.

²³⁷ Det ovenfor anførte er fra Evald (2011) s. 45.

²³⁸ Evald (2011) s. 50f.

²³⁹ Det ovenfor anførte er fra Blume (2014) s. 134.

²⁴⁰ Blume (2007) s. 60.

²⁴¹ Blume (2007) s. 63.

²⁴² Ross (1953) se særligt s. 90ff.

²⁴³ Ross (1953) s. 64 og Blume (2014) s. 134.

²⁴⁴ Brage (2017).

²⁴⁵ Pagh (2017a) s. 4.

²⁴⁶ Som eksempel herpå kan særligt nævnes Bilag 1: Basse (2015b) og Pagh (2017b) s. 593.

som urigtig med den konsekvens, at den ikke vil blive fulgt af domstolene fremover i henhold til det anførte af Ross herom.

Det er bl.a. blevet kritiseret af Ravnkilde (2014), at gældende ret kan ændre sig med tilbagevirkende kraft. Ravnkilde anfører, at gældende ret ikke bliver skabt i fremtiden, og derved ikke retroaktivt kan ændres som følge af fremtidige forholds indtræden.²⁴⁷ Ravnkilde kritiserer både Blumes godkendelsestanke og Ross' prognoseteori, eftersom han finder det betænkeligt at hævde, at højesteretsdommes præjudikatstatus afhænger af efterfølgende begivenheder.²⁴⁸

Der er således i den juridiske litteratur diskussion om, hvorvidt efterfølgende begivenheder kan have betydning for, hvorvidt en dom er at anse som et præjudikat. Disse betragtninger bliver ikke inddraget i vurderingen af præjudikatværdien af *Fjerritslev-sagen*. Men betragtningerne er illustrerende for kompleksiteten ved vurderingen af et præjudikat.

6.1. Præjudikatværdien af U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen)

Fjerritslev-sagen er afsagt af Højesteret den 17. maj 2017, hvorfor der er tale om en ny dom. Som følge af det kan der være tvivl om, hvor modstandsdygtig den er.²⁴⁹

Dommen er offentliggjort. Der er tale om en Højesteretsdom. Begge dele taler for, at dommen kan have en præjudikatmæssig betydning.²⁵⁰ Ravnkilde (2014) har ligefrem anført, at idet Højesteret har afsagt en dom, der bliver offentliggjort, så foreligger der et præjudikat.²⁵¹ Hvis der skulle komme en lignende sag for en byret eller en landsret, vil disse lavere retsinstanser af procesøkonomiske årsager følge den retsopfattelse, som Højesteret har anført. Ellers ville man i modsat fald nødsage den tabende part til at anke for at opnå den af Højesteret anførte retsopfattelse.²⁵² Dette er en konsekvens af at domstolene er opbygget som et hierarki. Det er hertil nærliggende at bemærke, at domstolene ikke er bundet til at følge et præjudikat.²⁵³ Men som følge af et hensyn til ensartethed mellem sager, er Højesteret tilbøjelige til at følge deres tidligere retsafgørelser. Højesteret må afveje dette hensyn over for hensynet til at fremme retsudviklingen.²⁵⁴ Det faktum, at en by- eller landsret formodes at følge Højesterets dom har stor betydning, når landsretten afsiger dom som 2. instans. Det skyldes, at der i så fald kun kan ankes til Højesteret med Procesbevillingsnævnets tilladelse, hvis sagen er af principiel karakter.²⁵⁵

Fjerritslev-sagen er afsagt i enighed. Udgangspunktet er, at domme afsagt i enighed giver det sikreste billede af retstilstanden og mest nærliggende kan være et præjudikat.²⁵⁶ Denne indikation kan imidlertid ikke formodes at være særlig stærk, eftersom de fleste domme bliver udformet således, at de afsiges i enighed.²⁵⁷

²⁴⁷ Ravnkilde (2014) s. 51.

²⁴⁸ Ravnkilde (2014) s. 52 samt s. 49ff. Se hertil ligeledes Evald (2016) s. 206.

²⁴⁹ Evald (2011) s. 48f.

²⁵⁰ Blume (2009) s. 134ff, Evald (2011) s. 48 og Evald (2016) s. 104.

²⁵¹ Ravnkilde (2014) s. 50. Se kritik heraf i Blume (2014).

²⁵² Det ovenfor anførte er fra Blume (2009) s. 136.

²⁵³ Blume (2009) s. 137.

²⁵⁴ Det ovenfor anførte fremgår af Evald (2011) s. 52f.

²⁵⁵ Retsplejeloven § 371, stk. 1.

²⁵⁶ Blume (2009) s. 136.

²⁵⁷ Blume (2009) s. 136.

Højesteret forholder sig meget konkret til sagens omstændigheder i *Fjerritslev-sagen*. Det fremgår f.eks. af Højesterets præmisser, hvor det er anført: ”(...) udledning af tungmetallet cadmium i kloaksystemet i et omfang *som sket* (...)”²⁵⁸ [min kursivering]. Derved fastslår Højesteret ved denne ordlyd, at forholdet udelukkende er omfattet af loven, eftersom det er sket på den pågældende måde. Ved at Højesteret i præmisserne forholder sig konkret til sagens særlige omstændigheder, taler dette imod at dommen er et præjudikat.²⁵⁹

Højesteret forholder sig ved sine præmisser konkret til den pågældende sags omstændigheder, hvorfor præjudikatværdien af sagen er begrænset. Men som beskrevet må det antages, at byretten og landsretten vil følge den retstilstand, som Højesteret har fastslået. Det vil derved kræve, at kommende lignende sager vedrørende anvendelsen af MEL kommer for Højesteret, for at retstilstanden bliver fastslået. På den baggrund må det antages, at *Fjerritslev-sagen* kan få betydning for kommende sager vedrørende virksomheder omfattet af MEL, hvor der er tale om en tilledning af spildevand til et lukket kloaksystem, såfremt spildevandet har et indhold af cadmium, der ikke må forventes eller tåles. Men hvornår der er tale om et cadmiumindhold i et omfang, der ikke må forventes eller tåles, fremgår ikke af dommen. Dommen har således skabt større tvivl end klarhed om anvendelsen af MEL.

For så vidt angår Højesterets domsresultat vedrørende et spildevandsforsyningssselskabs mulighed for at opkræve særbidrag efter betalingsloven forholder det sig imidlertid lidt anderledes. Det blev fastslået, at Forsyningens adgang til at opkræve særbidrag efter betalingsloven ikke kunne føre til et andet resultat, end at Fjernvarmeværket var erstatningsansvarlige efter MEL. At muligheden for særbidrag efter betalingsloven derved ikke er til hinder for, at MEL kan finde anvendelse, kan derved få betydning for virksomheder omfattet af MEL, der er tilsluttet et offentligt kloaksystem.

I skrivende stund er der en ny retssag på vej vedrørende anvendelsen af MEL. Retssagen omhandler, at Lemvig Spildevand har haft ekstraudgifter til håndtering af spildevandsslam som følge af PAH-forurening, hvorfor de kræver erstatning af Thyborøn Fjernvarme efter MEL. Som følge af *Fjerritslev-sagen* lægger parterne til grund, at MEL finder anvendelse. Derved har *Fjerritslev-sagen* haft afgørende betydning for at retssagen er anlagt. Sagen adskiller sig på en række punkter fra sagsomstændighederne i *Fjerritslev-sagen* f.eks. at der til Thyborøn Fjernvarme ikke i en udledningstilladelse var krav til PAH eller grænseværdi herfor.²⁶⁰

Kapitel 7: Hvilke konsekvenser kan U.2017.2510 H (Fjerritslev-sagen) få for virksomheder omfattet af miljøskadeerstatningsloven?

Som det er fremgået af de forudgående kapitler, pålægges Fjernvarmeværket et objektivi ansvar, som følge af en udvidet fortolkning af MEL og forarbejderne hertil. Det er i det lys interessant at se på, hvilke konsekvenser det må antages, at *Fjerritslev-sagen* kan få for virksomheder omfattet af MEL.

Efter Højesterets dom af 17. maj 2017 udsendte Fjernvarmeværket en pressemeddelelse, hvori ledelsen vurderede, at dommen ”(...) åbner for, at fjernvarmeværker – og alle virksomheder, der er omfattet af miljøerstatningsloven – og som er tilsluttet den offentlige kloak, kan blive erstatningsansvarlige over for spildevandsforsyningssselskaber, selvom de ikke overskrider grænseværdierne i deres

²⁵⁸ *Fjerritslev-sagen*, s. 2530.

²⁵⁹ Evald (2011) s. 49 og Blume (2009) s. 185f.

²⁶⁰ Det ovenfor anførte er fra Truelsen: Kort intro om Fjerritslev sagen (2017) slide 11.

tilslutningstilladelser.”²⁶¹ (sic!) Brage (2017) har anført, at det ikke står helt så slemt til, som Fjernvarmeværket i pressemeddelelsen ved dette citat giver udtryk for.²⁶² Som beskrevet i kapitlet vedrørende dommens præjudikatværdi, så lægges det til grund, at dommens præjudikatværdi er begrænset. Det skyldes særligt, at præmisserne er konkret begrundede i forhold til sagens omstændigheder. Men det er i dommen blevet fastslået, at der ved udledning af cadmium til et kloaksystem kan være tale om en forurening, der kan medføre et erstatningskrav for spildevandsanlæg efter MEL. Der er derved mulighed for, at dommen kan få betydning for fjernvarmeværker og andre virksomheder, der er omfattet af MEL og tilsluttet den offentlige kloak, som pressemeddelelsen giver udtryk for. Dommen kan indebære en risiko for de virksomheder, som i deres produktion anvender biomasse som energikilde, der udleder spildevand til det kommunale spildevandssystem.²⁶³ Dette skyldes, at træer optager cadmium under vækst, hvorfor spildevand fra forbrændingsprocesser af træflis indeholder mere cadmium, end spildevandsanlæg tidligere har modtaget.²⁶⁴ Dette er et problem, eftersom det ved energipolitisk aftale af den daværende regering og nærmere angivne partier i 2008 blev besluttet, at øge tilskuddet til kraftværkernes biomassebaserede elproduktion.²⁶⁵ Af den energipolitiske aftale af 2008 fremgår det således, at der var et politisk ønske om, at biomasse skulle spille en større rolle. Efter at erstatningskravet var rejst af Forsyningen over for Fjernvarmeværket blev det ved en ny energipolitisk aftale i 2012 besluttet, at lovgivningen på området skulle ændres således, at biomasse skulle spille en endnu større rolle fremover, så Danmark kunne blive uafhængig af fossile brændstoffer.²⁶⁶ Der blev som opfølgning på aftalen gennemført ændring af lovgivningen på området, herudover fik el- og varmeproducenter og varmeaftagere mulighed for at indgå aftaler, hvorved de ville opnå en afgiftsmæssig fordel ved at skifte til biomasse i varmeproduktionen. Det forventes, at der i 2018 vil blive indgået en ny energiaftale.²⁶⁷ Det er endnu uvist hvilken rolle biomasse præcist vil spille i den nye energiaftale. Men gennem de seneste 10 år er udviklingen i fjernvarmen, at der er en stigning af bæredygtig biomasse på bekostning af de fossile brændsler.²⁶⁸

Som tidligere beskrevet er det ikke et krav efter MEL, at de virksomhedstyper, der er omfattet af loven, skal være forsikret.²⁶⁹ For eksempel var Jysk Miljørens' erstatningsansvar overfor kommunen ikke forsikringsdækket i U.2017.1192 H (Jysk Miljøret). Af forsikringsmuligheder for virksomhederne kan disse groft deles op i to typer: 1) miljøansvarsforsikringer og 2) andre erhvervsforsikringer, hvor hovedformålet er andet end dækning for miljøskader.²⁷⁰

Med hensyn til miljøansvarsforsikringer er selvriskoen ofte meget høj. Af svarene fra AIG i den mailkorrespondance, jeg har haft med AIG, fremgår det, at deres selvrisiko ved miljøansvarsforsikringer typisk starter på 100.000 kr., men at de har tegnet forsikringer med policer, hvor selvriskoen er på flere millioner kroner. Derved vil et erstatningsansvar efter MEL have stor økonomisk betydning ligegyldigt om en virksomhed er forsikret eller ej. Det er derfor væsentligt for listevirksomhederne efter MEL, at retstilstanden på området er gennemskueligt, så ledelsen på de omfattede virksomheder har mulighed for at tage højde for den økonomiske byrde, som det objektive ansvar efter

²⁶¹ Fjernvarmeværkets pressemeddelelse.

²⁶² Brage (2017) s. 5.

²⁶³ Bilag 1: Basse (2015b) s. 2 og Basse (2015a) s. 267.

²⁶⁴ Basse (2015a) s. 267.

²⁶⁵ Energipolitisk aftale (2008) s. 2.

²⁶⁶ Energipolitisk aftale (2012) s. 3.

²⁶⁷ Johansen, Mathias Ørsborg: Regeringen udskyder sit udspil til energiaftale.

²⁶⁸ Dansk Fjernvarme: Farvel til kul og goddag til bæredygtig biomasse.

²⁶⁹ FT 1993-94, tillæg A, sp. 4733ff. Derved er anbefalingen fra flertallet af Miljøerstatningsudvalgets ikke fulgt, Betænkningen, s. 166 og 182f.

²⁷⁰ Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 147ff.

MEL medfører.²⁷¹ Herudover er det væsentligt at nævne, at AIG i mailkorrespondancen anførte, at de for nuværende ikke forestiller sig, at *Fjerritslev-sagen* kommer til at påvirke de fremtidige miljøansvarsforsikringer.

Med hensyn til andre erhvervsforsikringer end miljøansvarsforsikringer, så dækker disse typisk kun uheld. Der vil derved ikke være forsikringsdækning i tilfælde af en gradvis forurening.²⁷² Såfremt Fjernvarmeværket havde en anden erhvervsforsikring end en miljøansvarsforsikring ville de derved ikke være forsikringsdækket for erstatningsansvaret til Forsyningen i den pågældende sag, eftersom der i sagen er tale om en gradvis forurening. Hvis Fjernvarmeværket skulle være dækket af en sådan forsikring, skulle det være eksplicit aftalt i policen.²⁷³

Udover at *Fjerritslev-sagen* kan få den økonomiske betydning for virksomheder omfattet af MEL, at de skal betale erstatning efter loven, så kan det også få betydning for virksomhedernes image at blive pålagt et ansvar efter MEL. Dette skal ses i lyset af, at der i samfundet er stor fokus på miljø og bæredygtighed.²⁷⁴ Hvis det derved kommer frem i pressen, at en virksomhed er blevet pålagt et erstatningsansvar med den begrundelse, at der er tale om en forurening af miljøet, så vil det kunne få betydning for virksomhedens image. Det fremgår af to af forklaringerne for byretten i *Fjerritslev-sagen*, at Fjernvarmeværket miljømæssigt var på forkant.²⁷⁵ Herudover fremgår det af Fjernvarmeværkets hjemmeside, at de brander sig som en miljøbevidst virksomhed.²⁷⁶ Fjernvarmeværket har opfyldt grænseværdierne i miljøgodkendelsen, herudover er der i sagen tale om en meget udvidet fortolkning af MEL, hvorfor Fjernvarmeværket ikke kunne forvente, at blive mødt med et objektivt erstatningsansvar. Men i pressen ville det af forbrugere kunne tolkes som om, at en virksomhed er miljømæssig uforsvarlig, hvis der kommer dom for, at de er erstatningsretligt ansvarlige for en forurening efter MEL. Det kan få konsekvenser for virksomheden.

Som beskrevet har *Fjerritslev-sagen* begrænset præjudikatværdi for kommende lignende sager med hensyn til, hvornår der foreligger en udledning af cadmium til et kloaksystem i et omfang, der gør, at forholdet kan anses for omfattet af MEL, som det var tilfældet i dommen. Dommen er konkret begrundet i forbindelse med dette. Det er derved uvist hvilke tilfælde og mængder af cadmium, der ligeledes vil blive anset for at være omfattet af MEL. Herudover er det også uvist, hvilke andre stoffer, der vil kunne begrunde et sådant ansvar. Det skal fastslås ved domstolene. Derfor må udgangspunktet formodes stadig at være, at ejendomme, der afleder særlig forurenede spildevand, i stedet skal pålignes særbidrag efter betalingsloven af 2010.²⁷⁷ Af bekendtgørelse nr. 1375 af 30. november 2015 om særbidrag for særligt forurenede spildevand (herefter: særbidragsbekendtgørelsen) fremgår, at der er tale om 'særlige foranstaltninger' i bestemmelsens forstand, hvis der er tale om foranstaltninger i forbindelse med etablering og drift af spildevandsforsyningsselskabets spildevandsanlæg med henblik på håndtering af særligt forurenede spildevand.²⁷⁸

²⁷¹ Se hertil overvejelserne om, hvem der skal være genstand for det objektive ansvar efter MEL, Betænkningen, s. 122f. Dette er gennemgået overfor i afsnit 4.2.

²⁷² Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995) s. 152, punkt 4 og Lett og Macholm (2002) s. 90f.

²⁷³ Lett og Macholm (2002) s. 90f.

²⁷⁴ Klimadan: Grøn energi kan betale sig for virksomheder.

²⁷⁵ Det fremgår både af forklaringen fra varmemesteren på Fjernvarmeværket og af teamlederen for miljøteamet i Jammerbugt Kommune. *Fjerritslev-sagen* s. 2517 og 2518.

²⁷⁶ Fjerritslev Fjernvarme: Historie.

²⁷⁷ § 2a, stk. 9.

²⁷⁸ Særbidragsbekendtgørelsen § 2, stk. 2.

7.1. Perspektivering

Det må på baggrund af vurderingen af *Fjerritslev-sagen* antages, at virksomheder, der er omfattet af MEL vil kunne undgå at blive pålagt et tilsvarende erstatningsansvar efter MEL, hvis de selv udleder spildevandet til en recipient, i stedet for gennem et offentligt kloaksystem at udlede det til et spildevandsforsyningsselskab. For at en virksomhed i stedet kan udlede til en recipient kræver dette en tilladelse, eftersom det er en undtagelse til hovedreglen om, at stoffer, der kan forurene vandet, ikke må tilføres vandløb, søer eller havet.²⁷⁹ Af bekendtgørelse nr. 1469 af 12. december 2017 om spildevandstilladelser m.v. efter miljøbeskyttelseslovens kapitel 3 og 4 (herefter: spildevandsbekendtgørelsen) fremgår det imidlertid, at tilladelse til hel eller delvis udtræden af et spildevandsforsyningsselskab kun kan meddeles af kommunalbestyrelsen, hvis følgende forudsætninger er opfyldt: 1) Der er overensstemmelse med kommunalbestyrelsens plan for bortskaffelse af spildevand i kommunen, jf. § 5, stk. 1, nr. 3. 2) Der er enighed herom mellem grundejeren og kommunalbestyrelsen. 3) Der ikke sker en væsentlig forringelse af spildevandsforsyningsselskabets samlede økonomi. 4) Spildevandsforsyningsselskabet fortsat kan fungere teknisk forsvarligt.²⁸⁰ Af disse forudsætninger bør særligt § 16, stk. 1, nr. 3 fremhæves. Det må antages, at særligt en produktionsvirksomhed som f.eks. et fjernvarmeværk ofte har store mængder spildevand, hvorfor produktionsvirksomheder, der er omfattet af MEL, sjældent vil få tilladelse til at udtræde af et spildevandsforsyningsselskab. Hvis en tilladelse bliver afgivet efter MBL § 28, vil virksomhederne være omfattet af MEL, hvis anlægget er af en nærmere angiven kapacitet.²⁸¹ Men forholdet vil således være væsentlig anderledes end omstændighederne var i *Fjerritslev-sagen*, særligt eftersom spildevandet i sagen bliver udledt til et spildevandsforsyningsselskab.

Perspektiveringen er illustrerende for, at virksomheder, der er omfattet af MEL, som er tilsluttet et offentligt kloaksystem, ikke uden videre efter lovgivningen har mulighed for at undgå et tilsvarende ansvar efter MEL ved udtræden af et spildevandsforsyningsselskab. Det skyldes særligt spildevandsbekendtgørelsens § 16, stk. 1, nr. 3. Virksomheder, der er omfattet af MEL, som er tilsluttet et offentligt kloaksystem er efter *Fjerritslev-sagen* i en uvis situation i forhold til deres retsstilling.

Kapitel 8: Konklusion

Hensigten med specialet var at finde ud af, hvilket økonomisk betalingsansvar virksomheder, der er omfattet af MEL, kan risikere at pådrage sig i tilfælde af, at deres produktion indebærer en gradvis forurening, herunder gennem en udledning til det kommunale spildevandssystem. Fokus har været på *Fjerritslev-sagen*, hvor Højesteret fastslog, at det objektive ansvar efter MEL kunne pålægges Fjernvarmeværket i det konkrete tilfælde, hvor der var tale om, at det slam, der var deponeret på Fjerritslev Renseanlæg, havde et cadmiumindhold, der overskred grænseværdien for udbringning af slam på landbrugsjord. Der har været en analyse og vurdering af dommen for at vurdere dommens betydning for, hvorvidt virksomhederne, der er omfattet af bilaget til MEL, kan blive pålagt et tilsvarende erstatningskrav efter MEL.

Ved analysen af sagsomstændighederne i *Fjerritslev-sagen* fremgik det, at Forsyningen burde have krævet særbidrag efter betalingsloven, eftersom Fjernvarmeværket leder særligt forurenede spildevand til spildevandssystemet. Det er således denne mulighed, der burde være benyttet af Forsyningen til

²⁷⁹ Lovbekendtgørelse nr. 966 af 23. juni 2017 af lov om miljøbeskyttelse (MBL) § 28, jf. § 27, stk. 1.

²⁸⁰ Betingelserne fremgår af spildevandsbekendtgørelsens § 16, stk. 1.

²⁸¹ Bilaget til MEL pkt. J. 8.

dækning af deres udgifter i sagen. På trods af dette fastslår Højesteret i præmisserne, at det ikke har betydning for anvendelsen af MEL, at Forsyningen havde haft mulighed for at kræve et særbidrag efter betalingsloven.

Forureningsbegrebet efter MEL skal fortolkes på tilsvarende måde som efter MBL, hvorefter der skal være tale om en forrykkelse af den økologiske balance. Højesteret fastslog i dommen, at der er tale om en forurening omfattet af MEL, eftersom der er en forrykkelse af den økologiske balance, og eftersom forureningsbegrebet skal forstås bredt og i lyset af kredsløbsbetragtningerne efter forarbejderne til MBL. Højesterets præmis har ikke støtte i MEL eller forarbejderne hertil. Det skyldes, at der er tale om et lukket kloaksystem, hvorfor der ikke er tale om en skade på det *ydre* miljø. Der er ved det deponerede slam ikke tale om en naturlig økologisk balance.

For at der er tale om en forurening omfattet af MEL, er det herudover et krav, at forrykkelsen går ud over, hvad der efter områdets karakter må forventes eller tåles. Denne tålegrænse kendes fra naboretten. Brage (2017) har anført, at forureningsbegrebet i MEL adskiller sig fra begrebet i MBL, eftersom det ikke er enhver forrykkelse af den økologiske balance, der er udtryk for en forurening efter MBL. Det formodes, at tålegrænsen er et yderligere krav til forureningsbegrebet efter MEL, da der er tale om en privatretlig regulering. Der er således på anden måde sikret et væsentlighedskriterium gennem krav i forvaltningsretten og den offentlige lovgivning ved MBL.

Ved Højesterets præmisser bliver det lagt til grund, at der er tale om en skade efter MEL, hvorved det forudsættes, at Forsyningen har en værnet interesse efter loven. Men Forsyningen havde imidlertid ikke et retskrav på at udbringe slammet på landbrugsjord hverken efter affaldsreglerne eller slambekendtgørelsen. Forsyningen havde heller ikke ret eller pligt til at foretage skridt til afværgelse eller forebyggelse af skade eller til genopretning af miljøet.²⁸²

For så vidt angår slammet fra 2009-2011 formodes det, at der ikke er tale om en tingsskade efter MEL, eftersom den forudsatte skade er opstået efter rensningsprocessen på Forsyningens anlæg. Det forholder sig anderledes angående slammet fra 2008, eftersom det blev blandet med slammet fra 2009, således at cadmiumindholdet i slammet herefter var for højt til at udbringe det til landbrugsjord efter slambekendtgørelsen. I Højesterets afsnit vedrørende retsgrundlaget i sagen synes det at blive lagt til grund, at skaden kan erstattes efter MEL § 2, nr. 3, vedrørende 'andet formuetab'. Eftersom der ikke er tale om en forrykkelse af den økologiske balance, der går ud over, hvad der må forventes eller tåles, er dette ikke holdbart. Herudover kan skaden heller ikke erstattes efter MEL § 2, nr. 4, fordi der ikke er dokumenteret en lovhjemmel til at dække tabet. Endvidere er tabsbegrænsningspligten ikke opfyldt. Forsyningen kunne have begrænset tabet ved at separere slammet fra 2008 fra det øvrige slam, de kunne have udtaget månedlige prøver, og de kunne have foretaget foranstaltninger, da det forhøjede cadmiumindhold blev konstateret.

Det fremgår af bilaget til MEL, at kraft- og/eller varmeproducerende anlæg er genstand for det strenge ansvar efter MEL. Men disse virksomheder er ikke medtaget i bilaget som følge af forureningsfarer i forhold til spildevandet. Der er således ikke adækvans mellem det udledte cadmiumforurenede spildevand, og årsagen til at fjernvarmevirksomheder er optaget i bilaget til loven. Den forudsatte skade i sagen er indtrådt ved Forsyningen efter vandrensingsprocessen. Denne miljøskade er derved ikke forårsaget direkte fra Fjernvarmeværkets spildevandsudledning på virksomhedens faste ejendom, hvorfor kausalitetskravet heller ikke er opfyldt i sagen. Det er således også tilfældet for slammet fra 2008.

²⁸² MBL §§ 69-70.

Fjerritslev-sagen er konkret begrundet. Dommens præjudikatværdi er derved begrænset. Det er således usikkert, hvornår der foreligger cadmium i sådanne mængder, at det ikke må forventes eller tåles, samt hvorvidt andre stoffer end cadmium kan få betydning for virksomheder, der er omfattet af MEL. Men dommen åbner for, at virksomheder, der er omfattet af MEL, kan blive gjort erstatningsansvarlige efter MEL i tilfælde, hvor de udleder spildevand til det kommunale kloaksystem, selvom grænseværdierne i virksomhedernes tilslutningstilladelser ikke er overskredet. Eftersom der efter dommen er usikkerhed om, hvornår det må antages, at der tilsvarende vil være tale om tilfælde omfattet af MEL, må udgangspunktet til dækning af et forsyningsselskabs udgifter i forbindelse med særligt forurenede spildevand formodes fortsat være, at virksomheder i sådanne tilfælde kan pålignes særbidrag efter betalingsloven.

Kapitel 9: Litteraturliste

Love

Beredskabsloven

Lovbekendtgørelse nr. 660 af 10. juni 2009 af beredskabsloven.

Betalingsloven

Lovbekendtgørelse nr. 281 af 22. marts 2007 om betalingsregler for spildevandsanlæg m.v.

Lovbekendtgørelse nr. 633 af 07. juni 2010 om betalingsregler for spildevandsforsyningsselskaber m.v.

Forsikringsaftaleloven

Lovbekendtgørelse nr. 726 af 24. oktober 1986 af lov om forsikringsaftaler.

Lovbekendtgørelse nr. 1237 af 9. november 2015 af lov om forsikringsaftaler.

Miljøskadeerstatningsloven (MEL):

Lov nr. 225 af 6. april 1994 om erstatning for miljøskader.

Lovbekendtgørelse nr. 994 af 9. september 2014 af lov om erstatning for miljøskader.

Miljøbeskyttelsesloven (MBL):

Lov nr. 372 af 13. juni 1973 om miljøbeskyttelse.

Lov nr. 358 af 6. juni 1991 om miljøbeskyttelse.

Lov nr. 552 af 24. juni 2005 om ændring af retsplejeloven og forskellige andre love.

Lov nr. 569 af 24. juni 2005 om ændring af lov om miljøbeskyttelse.

Lovbekendtgørelse nr. 1757 af 22. december 2006 af lov om miljøbeskyttelse.

Lovbekendtgørelse nr. 966 af 23. juni 2017 af lov om miljøbeskyttelse.

Retsplejeloven:

Lovbekendtgørelse nr. 1101 af 22. september 2017 af lov om rettens pleje.

Forarbejder

FT 1972-73, tillæg A, 124. årgang, A/S J.H. Schultz, København, 1973. Reference: **FT 1972-73, tillæg A.**

FT 1990-91, tillæg A, 2. samling, 142. årgang, J.H. Schultz Grafisk A/S, København, 1992. Reference: **FT 1990-91, tillæg A.**

FT 1993-94, tillæg A, 145. årgang, J.H. Schultz Grafisk A/S, København, 1995. Reference: **FT 1993-94, tillæg A.**

FT 2004-05, tillæg A, 2. samling, 156. årgang, Schultz Grafisk, 2006. Reference: **FT 2004-05, tillæg A.**

Forberedende arbejde

Betænkning nr. 590/1970 vedrørende den offentlige hygiejne m.v.

Betænkning 1992 nr. 1237 om erstatning for miljøskader. Reference: **Betænkningen.**

Bekendtgørelser

Bekendtgørelse nr. 1650 af 13. december 2006 om anvendelse af affald til jordbrugsformål (dagældende **slambekendtgørelse**).

Bekendtgørelse nr. 56 af 24. januar 2010 om tilsyn med spildevandsslam m.m. til jordbrugsformål (**tilsynsbekendtgørelsen**).

Bekendtgørelse nr. 1375 af 30. november 2015 om særbidrag for særligt forurenede spildevand (**særbidragsbekendtgørelsen**).

Bekendtgørelse nr. 843 af 23. juni 2017 om anvendelse af affald til jordbrugsformål (nugældende **slambekendtgørelse**).

Bekendtgørelse nr. 1469 af 12. december 2017 om spildevandstilladelser m.v. efter miljøbeskyttelseslovens kapitel 3 og 4 (**spildevandsbekendtgørelsen**).

Vejledninger

Vejledning nr. 1/2010 om anvendelse af affald til jordbrugsformål

Retspraksis

U.2001.929 V

U.2001.1709/2 H

U.2007.559 V

U.2008.2 V

U.2009.2680 H

U.2017.1192 H (Jysk Miljørens)

U.2017.2510 H (reference: **Fjerritslev-sagen**)

Energipolitiske aftaler

Aftale mellem regeringen (Socialdemokraterne, Det Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti) og Venstre, Dansk Folkeparti, Enhedslisten og Det Konservative Folkeparti, om den danske energipolitik 2012-2020, 22. marts 2012. Reference: **Energipolitisk aftale (2012)**.

Pdf kan findes på: https://ens.dk/sites/ens.dk/files/EnergiKlimapolitik/aftale_22-03-2012_final_ren.doc.pdf.

Aftale mellem regeringen (Venstre og Det Konservative Folkeparti), Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti, Socialistisk Folkeparti, Det Radikale Venstre og Ny Alliance om den danske energipolitik i årene 2008-2011, den 21. februar 2008. Reference: **Energipolitisk aftale (2008)**.

Pdf kan findes på: https://ens.dk/sites/ens.dk/files/EnergiKlimapolitik/energiaftale-21022008_final.pdf.

Bøger og juridiske artikler (De værker, der i specialet er benævnt med titlen på værket er i denne oversigt anført under værkets titel).

*Basse, Ellen Margrethe: Erhvervsmiljøretten. Miljøgodkendelsesordninger, miljøkvalitetskrav og proces- og digitaliseringskrav, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1. udgave, 1. oplag, 2017. Reference: **Basse (2017)**.*

*Basse, Ellen Margrethe: Den første anvendelse af miljøerstatningsloven i 20 år, udgivet i Tidsskrift for Miljø, nr. 9, Jurist- og Økonomforbundets forlag, september 2015, artikel 109, s. 259-267. Reference: **Basse (2015a)**.*

*Basse, Ellen Margrethe: Responsum vedrørende Vestre Landsrets anvendelse af miljøerstatningslovens regler i dommen afsagt den 7. maj 2015 i ankesagen (15. afdeling VLB-0140-14) Fjerritslev Fjernvarmeværk a.m.b.a. mod Jammerbugt Forsyning A/S, 9. juli 2015. Reference: **bilag 1: Basse (2015b)**.*

*Basse, Ellen Margrethe, Tønnesen, Claus og Wiisbye, Dorthe: Miljøerstatningsloven med kommentarer, GadJura, København, 1995. Reference: **Basse, Tønnesen og Wiisbye (1995)**.*

- Bjerring, Jørgen og Møller, Gorm*: Miljøbeskyttelsesloven af 1991 med kommentarer, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1. udgave, 1. oplag, 1998. Reference: **Bjerring og Møller (1998)**.
- Blume, Peter*: Højesteret og gældende ret, U.2014B.133, Almindelige emner 9. Reference: **Blume (2014)**.
- Blume, Peter*: Juridisk metodelære, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 5. udgave, 2009. Reference: **Blume (2009)**.
- Blume, Peter*: Findes der præjudikater? Udgivet i Retfærd, årgang 30, nr. 3/118, 2007, s. 57-68. Reference: **Blume (2007)**.
- Brage, Morten Ruben*: Objektivt ansvar for forurening i miljøskadeerstatningsloven – kommentarer til Højesterets dom af 17. maj 2017 for så vidt angår tålegrænsen, udgivet i MAD 2017.2. Reference: **Brage (2017)**.
- Dansk Miljøret – bind IV, *von Eyben, W.E. (red.)*: Dansk Miljøret. Bind 4 – Ekspropriation og andre emner, Akademisk Forlag, 1978. Reference: **Dansk Miljøret – bind IV (1978)**.
- von Eyben, Bo og Isager, Helle*: Lærebog i erstatningsret, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 8. udgave, 2015. Reference: **von Eyben og Isager (2015)**.
- Evald, Jens*: Juridisk teori, metode og videnskab, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1. udgave, 1. oplag, 2016. Reference: **Evald (2016)**.
- Evald, Jens*: At tænke juridisk, Nyt Juridisk Forlag, 4. udgave, 2. oplag, 2011. Reference: **Evald (2011)**.
- Krämer, Ludwig*: EU Environmental Law, Sweet & Maxwell, 8th edition, 2016. Reference: **Krämer (2016)**.
- Lett, Georg og Macholm, Niels*: Produktansvaret i praksis: erstatning og forsikring, Erhvervslivets forsikringer, Forsikringshøjskolens Forlag, 1. udgave, 1. oplag, 2002. Reference: **Lett og Macholm (2002)**.
- Madsen, Lars Henrik Gam*: Retsdogmatisk forskning, 2018, det kan findes som pdf via følgende link: <http://www.lhgm.dk/Praktisk-Forskning.pdf>. Reference: **Madsen (2018)**.
- Miljøretten 1, *Basse, Ellen Margrethe (red.)*: Miljøretten. Bind 1 – almindelige emner, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2. udgave, 1. oplag, 2006. Reference: **Miljøretten 1 (2006)**.
- Miljøretten 3, *Basse, Ellen Margrethe (red.)*: Miljøretten. Bind 3 – affald, jord, vand og råstoffer, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2. udgave, 1. oplag, 2006. Reference: **Miljøretten 3 (2006)**.
- Miljøretten 4, *Basse, Ellen Margrethe (red.)*: Miljøretten. Bind 4 – Forurenende anlæg og processer, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2. udgave, 1. oplag, 2007. Reference: **Miljøretten 4 (2007)**.
- Moe, Mogens og Brandt, Jacob*: Miljøret, Karnov Group, 8. udgave, 1. oplag, København, 2015. Reference: **Moe og Brandt (2015)**.
- Moe, Mogens*: Spildevandsbetalingsloven – en kommentar, Thomas Reuters Professopmal A/S, 2010. Reference: **Moe (2010)**.
- Pagh, Peter*: Kommentarer til udvalgte miljøretlige domme og afgørelser i MAD 2017. 2. kvartal, MAD 2017.121. Reference: **Pagh (2017a)**.

Pagh, Peter: Fast ejendom: regulering og køb, Karnov Group, 3. udgave, 2017. Reference: **Pagh (2017b)**.

Pagh, Peter: Miljøansvar – en ret for hvem?, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1. udgave, 1. oplag, 1998. Reference: **Pagh (1998)**.

Pagh, Peter: Erstatningsansvar for miljøskader, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1991. Reference: **Pagh (1991)**.

Ravnskilde, Jens: Hvordan finder man i tvivlstilfælde ud af, hvad der er gældende ret?, U.2014B.45, Almindelige emner 9. Reference: **Ravnskilde (2014)**.

Ross, Alf: Om ret og retfærdighed: en indførelse i den analytiske retsfilosofi, Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, København, 1953. Reference: **Ross (1953)**.

Theilgaard, Søren: Miljøansvar. Erstatning og forsikring, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1997. Reference: **Theilgaard (1997)**.

Vinding Kruse, A. (under medvirken af *Møller*, Jens): Erstatningsretten, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 5. udgave, 1989. Reference: **Vinding Kruse (1989)**.

Øvrigt materiale (Referencen er det, der står med fed)

Abrahamsen, Sebastian: Danskernes interesse for miljøpolitik er fordoblet. Information: <https://www.information.dk/indland/2015/04/danskernes-interesse-miljoepolitik-fordoblet>, 4. april 2015 af Sebastian Abrahamsen. (Læst den 20. december 2017).

AIG. Mailkorrespondance af 24. november og 1. december 2017 med EIL Practice Leader Anne Jerris ved American International Group, Inc. (forkortet AIG i specialet).

Dansk Fjernvarme: Farvel til kul og goddag til bæredygtig biomasse. Dansk Fjernvarme: <http://www.danskfjernvarme.dk/nyheder/nyt-fra-dansk-fjernvarme/171219-farvel-til-kul-og-goddag-til-b%C3%A6redygtig-biomasse>, ukendt forfatter, 19. december 2017. (Læst den 22. december). På baggrund af analyse af EA Energianalyse og Energistyrelsens analyse, der kan findes her: <https://ens.dk/service/statistik-data-noegletal-og-kort/energistatistik-metoder-mm>.

Fjernvarmeværkets pressemeddelelse. Fjerritslev Fjernvarmeværks pressemeddelelse, udateret (fra 2017), <http://www.fjerritslevfjernvarme.dk/media/5450573/pressemeddelelse.pdf>.

Fjerritslev Fjernvarme: Historie. Fjerritslev Fjernvarmeværks historie, Fjerritslev Fjernvarmeværks hjemmeside: <http://www.fjerritslevfjernvarme.dk/vaerket/historie>, ukendt forfatter, udateret. (Læst den 22. december).

Johansen, Mathias Ørsborg: Regeringen udskyder sit udspil til energiaftale. Energiwatch: http://energiwatch.dk/Energinyt/Politik_Markeder/article9872187.ece, 15. september 2017. (Læst den 22. december 2017).

Klimadan: Grøn energi kan betale sig for virksomheder. Klimadan A/S: <https://www.klimadan.dk/om-klimadan/nyheder-og-presse/artikel/Gr%C3%B8n%20energi%20kan%20betale%20sig%20for%20virksomheder>, ukendt forfatter, 4. oktober 2016. (Læst den 22. december).

Truelson: Kort intro om Fjerritslev sagen (2017). *Truelson*, Pernille Aagaard: Kort intro om Fjerritslev sagen – Økonomiske konsekvenser for selskaberne ved anvendelse af miljøerstatnings loven,

materiale til Temadag om lovgivning og teknik for røggaskondensat – biomasseanlæg d. 23. november 2017 ved Dansk Fjernvarme. Pdf'en kan findes på: <http://www.danskfjernvarme.dk/-/media/danskfjernvarme/kurser-moder/modematerialer/temamoder/2017/temadag-om-roeggaskondensat/miljerstatningsloven-med-fokus-p-varmevrkernes-tilslutningstilladelse--pernille-aagaard-truel-sen-ene.pdf>.